

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіоналістики
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ

« ____ » _____ 2024 р.

**ГЕОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА
ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Виконав: студент II курсу магістратури, групи ГЧ-21
спеціальності 106. Географія
освітньої програми: Економічна, соціальна
географія та регіональний розвиток
Нестерчук Олександр Олександрович

Науковий керівник:
к. геогр. н., доцент Кандиба Юрій Іванович

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

_____
Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

_____
Секретар ЕК Олена ПЕДЬ

« ____ » _____ 2024 р.

Харків – 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ЄС НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ	7
1.1. Теоретичні основи геополітики та міжнародних відносин	7
1.2. Історія відносин ЄС з пострадянськими країнами	19
1.3. Методологія дослідження геополітичних стратегій.....	27
РОЗДІЛ 2. ГЕОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ЄС ЩОДО ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН	33
2.1. ЄС та Східне партнерство: мета і напрями розвитку	33
2.2. Енергетична безпека як ключовий елемент геополітичної стратегії ЄС ...	54
2.3. Політика ЄС щодо Росії, України та інших пострадянських держав.....	61
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ЄС У ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ	66
3.1. Аналіз успішних і проблемних аспектів зовнішньої політики ЄС	66
3.2. Вплив міжнародних організацій та інститутів на реалізацію стратегії ЄС .	70
3.3. Перспективи геополітичної стратегії ЄС на пострадянському просторі	72
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	85

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ЗВТ – Зона вільної торгівлі

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ОДКБ – Організація Договору про колективну безпеку

ПВК – Приватна військова компанія

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

СП – Східне партнерство

МФД – Макрофінансова допомога

ВДЕ – Відновлювані джерела енергії

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність теми геополітичної стратегії ЄС на пострадянському просторі обумовлена значними змінами у глобальному та регіональному середовищі, що відбуваються з початку XXI століття. У сучасних умовах підвищеної нестабільності, викликаній геополітичними конфліктами та регіональними кризами, значення ЄС як стабілізуючої та об'єднуючої сили для цих країн тільки зростає.

Геополітичні стратегії ЄС та їх вплив на пострадянські країни висвітлено у значній кількості досліджень, які можна розділити на кілька ключових напрямків. Розвиток геополітичних концепцій та формування стратегічних підходів досліджували такі науковці, як Вегеш М., Дністрянський М. С., Кондратенко О. Ю., Кудряченко А. І Ф. Рудич та В. Храмов, значну увагу приділяють аналізу геополітичних стратегій ЄС, зокрема аспектам економічної інтеграції та енергетичної безпеки [22]. Д. Добржанська досліджувала ініціативу «Східне партнерство» як інструмент зовнішньої політики ЄС [11], а І. Тодоров розкрив вплив російсько-української війни на реалізацію цієї ініціативи [45]. Чупрій Л. у своїх працях акцентує увагу на класичних геополітичних концепціях, їхній трансформації у контексті сучасних викликів [52]. У працях Ситника Г. П., Смолянюка В. Ф., Шевченка М. М. представлено методологічні основи та прикладні інструменти для аналізу та прогнозування геополітичних процесів. Їхні дослідження допомагають формувати методологічні підходи до вивчення європейської стратегії в регіоні. Але попри широкий спектр досліджень, недостатньо висвітлено питання практичної реалізації стратегій ЄС на пострадянському просторі, зокрема у взаємодії з міжнародними організаціями та адаптації до нових геополітичних реалій.

Метою роботи є визначення особливостей геополітичної стратегії ЄС на пострадянському просторі, її ефективності, викликів та перспектив у контексті сучасних міжнародних викликів.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретичні основи геополітики та їх застосування у стратегіях ЄС, охарактеризувати історичний розвиток відносин ЄС із пострадянськими країнами.
2. Охарактеризувати методологічні підходи до дослідження геополітичних стратегій.
3. Розглянути ключові напрями розвитку ініціативи «Східне партнерство».
4. Проаналізувати політику ЄС щодо пострадянських країн.
5. З'ясувати роль міжнародних організацій у реалізації стратегій ЄС.
6. Оцінити перспективи подальшого розвитку геополітичної стратегії ЄС.

Об'єкт дослідження – геополітична стратегія ЄС у взаємодії з пострадянськими країнами.

Предмет дослідження – механізми, інструменти та наслідки реалізації геополітичної стратегії ЄС у пострадянському просторі.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс методів, що забезпечують досягнення мети і виконання поставлених завдань: *аналіз та синтез* – для дослідження теоретичних засад геополітики та міжнародних відносин; *історичний метод* – для вивчення еволюції відносин ЄС з пострадянськими країнами; *порівняльний метод* – для зіставлення геополітичних стратегій ЄС та інших міжнародних гравців у пострадянському просторі; *системний підхід* – для визначення взаємозв'язків між політичними, економічними та енергетичними аспектами стратегії ЄС; *метод кейс-стаді* – для аналізу реалізації програм "Східного партнерства" на прикладах України, Молдови та Грузії; *метод контент-аналізу* – для аналізу нормативно-правових актів, документів ЄС та наукових публікацій.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі геополітичної стратегії ЄС на пострадянському просторі з акцентом на:

1. Визначенні ключових успіхів і проблем у реалізації програми "Східного партнерства".
2. Уточненні ролі енергетичної безпеки як основного елемента стратегії ЄС.

3. Розробці сценаріїв перспектив геополітичної стратегії ЄС на пострадянському просторі.

4. Виявленні факторів, що обмежують вплив ЄС на авторитарні режими регіону.

Теоретична цінність. Дослідження розширює теоретичні уявлення про геополітичну стратегію ЄС, включаючи її еволюцію, основні напрямки, виклики та потенціал. Результати можуть стати основою для подальших наукових досліджень у сфері міжнародних відносин.

Практична цінність. Результати роботи можуть бути використані:

1. У розробці рекомендацій для української дипломатії щодо інтеграції до ЄС.

2. Для підготовки аналітичних матеріалів у сфері міжнародної політики.

3. У викладанні дисциплін, пов'язаних із геополітикою та міжнародними відносинами.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У першому розділі викладено теоретичні засади дослідження геополітичної стратегії ЄС. У другому – розглянуто стратегічні підходи ЄС щодо пострадянських країн, включаючи питання енергетичної безпеки та політики щодо України та інших держав регіону. У третьому – проаналізовано роль ЄС у геополітичних процесах на пострадянському просторі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ЄС НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

1.1 Теоретичні основи геополітики та міжнародних відносин

У процесі становлення та розвитку геополітики як наукової дисципліни мислителі з давніх часів звертали увагу на взаємозв'язок між географічними особливостями держав, кліматичними умовами, демографічною структурою та міжнародними відносинами. Однак, системного наукового підходу до вивчення цих взаємовідносин не існувало до початку ХХ століття. Вперше термін *геополітика* було введено шведським ученим Р. Челленом (1864-1922) у 1916 році, який трактував його як «доктрину, що розглядає державу як географічний організм чи просторовий феномен» [2, с.44].

Основна теза Челлена: *держава - живий організм*. Цю тезу він розвиває у своїй головній роботі «Держава як форма життя» (1916), також в цій же роботі власну геополітичну концепцію Рудольф Челлен розвинув, де він висунув тезу про державу як «живий організм». За його словами, держава не є випадковим об'єднанням людей чи штучним утворенням. Вона подібна до біологічної істоти, з «тілом» у вигляді території та «душею», що представлена нацією. Такий організм, на думку Р. Челлена, має волю до влади і прагне до розширення власного простору для виживання та процвітання. Він стверджував, що «життєздатність держави підпорядкована категоричному імперативу розширення свого простору шляхом колонізації, злиття або завоювання» [2, с.45].

Важливою складовою геополітичного підходу Р. Челлена було виділення п'яти базових елементів, які, на його думку, визначають силу держави:

1. Територія – «тіло» держави, простір, що забезпечує фізичне існування та функціонування.
2. Господарство – економічні ресурси, наявні в межах території, від яких залежить стабільність і сила держави.

3. Населення – людський ресурс, який забезпечує розширення економічного і культурного потенціалу.

4. Суспільство – соціальні структури, які об'єднують громадян та сприяють розвитку національної єдності.

5. Влада – механізм управління, що контролює та координує інші елементи [48].

На основі цих п'яти елементів Челлен виділив п'ять дисциплін, які, на його думку, повинні складати науку про державу [2]:

- Геополітика – вивчає державу як просторовий організм, її територію і ресурси.

- Екополітика – досліджує економічну основу держави, включаючи її господарство та ресурси.

- Демополітика – аналізує народ і його роль у структурі держави.

- Соціополітика – вивчає соціальні структури та інститути, що підтримують функціонування держави.

- Кратополітика – зосереджена на владі як основному засобі забезпечення стабільності та розвитку держави.

На думку вченого, міць держави обумовлюється сукупністю її основних характеристик, що включають:

$$\text{Міць держави} = (\text{природно-географічні властивості} + \text{господарство} + \text{народ} + \text{форма державного правління}).$$

Сила держави - більш важливий фактор для підтримки її існування, ніж закон.

Сьогодні існує безліч різних трактувань *геополітики*, що відображають широкий спектр наукових підходів і перспектив.

Кожне з них фокусується на певних аспектах - від політичних і економічних до культурних і військових.

У таблиці 1.1 наведено різноманітні визначення поняття «геополітика», сформульовані різними науковцями.

Основні поняття та визначення геополітики

№	Автор	Визначення
1.	З. Бжезінський	«Геополітика – це поєднання географічних і політичних факторів, що визначають положення держави чи регіону з ухилом на вплив географії на політику.»
2.	П. Галлуа	«Наука про вивчення відносин між владною політикою в міжнародному плані й тими географічними рамками, у яких вона проводиться.»
3.	Енциклопедія «Britanica»	«Геополітика служить визначенню національної політики з урахуванням факторів впливу на неї природного середовища.»
4.	«The encyclopedia Americana»	«Це наука, яка вивчає і аналізує в єдності географічні, історичні, політичні та інші взаємопов'язані фактори, які впливають на стратегічний потенціал держави.»
5.	В. Мадіссон, В. Шахов	«Геополітика – це наука про контроль над простором.»
6.	І.Е. Бекешкіна	«Геополітика як триєдність науки, технології та трансценденції, що вивчає фізико-географічну, економіко-географічну, расово-антропологічну та інші обумовленості міжнародних відносин.»
7.	І. Гердер	«Розвиток цивілізації здійснюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких фізична природа відіграє ключову роль.»
8.	Я. .Б. Пеленський	«Геополітика означає не лише географічний чи територіальний аспект політики, а й всесвітньо планетарні масштаби та норми поведінки.»
9.	К. Грей	«Наука про взаємозв'язок між фізичним середовищем і світовою політикою.»
10.	М.С.Дністрянський	«Геополітика – прикладна дисципліна на стику географії, політології і політики, яка вивчає різні аспекти політичної діяльності, зумовлені географічними особливостями.»
11.	С.М Наумкіна.	«Галузь знання, що вивчає закономірності взаємодії політики із системою неполітичних факторів, які формують географічне середовище.»
12.	С. Цибульський	«Наука, що вивчає процеси, принципи і перспективи розвитку держав з урахуванням географічних, політичних, економічних та інших факторів, де пріоритетом є державні інтереси.»

Львівський дослідник М. С. Дністрянський чітко розмежовує політичну географію та геополітику, визначаючи їх окремі завдання й підходи. На його думку, політична географія – це географічна наука, яка вивчає, як розташування, територія та природні умови впливають на політичні об'єкти та явища. Вона досліджує особливості різних територій та їх вплив на політичні структури [8, с.14].

Натомість геополітику М. С. Дністрянський розглядає як прикладну дисципліну, яка об'єднує географію, політологію та політику. Її основна задача –

вивчати, як саме географічні особливості, такі як місцезнаходження країни, розмір її території, природні ресурси та стан довкілля, впливають на політичну діяльність держав. Геополітика розглядає, як ці фактори визначають інтереси країни та її стратегії на міжнародній арені [7, с.89].

Крім того, М.С. Дністрянський зазначає, що прикладна політична географія може бути базою для розвитку геополітичних доктрин. Це означає, що дані й аналіз, які надає політична географія, допомагають формувати та обґрунтовувати геополітичні стратегії держав [8, с.21].

Предмет дослідження геополітики охоплює широкий спектр питань, серед яких [21, с.161]:

- 1) Закономірності виникнення, трансформації та функціонування світової геополітичної системи.
- 2) Просторові аспекти розвитку систем міжнародних відносин у минулому.
- 3) Чинники, що впливають на трансформації сучасної системи міжнародних відносин.
- 4) Формування і розвиток геополітичних регіонів різних ієрархічних рівнів.
- 5) Проблеми територіального розвитку держав та просторові аспекти їхньої взаємодії на міжнародній арені.
- 6) Вплив географічних факторів на зовнішню та внутрішню політику держав.
- 7) Внутрішньодержавні територіальні політичні процеси та взаємодія політичних сил.

Об'єкт геополітики – це планетарний простір, який включає [21, с.161]:

- 1) суходіл;
- 2) водні простори (моря та океани);
- 3) повітряну оболонку, що огортає Землю.

На рис. 1.1. представлено основні категорії геополітики [20]:

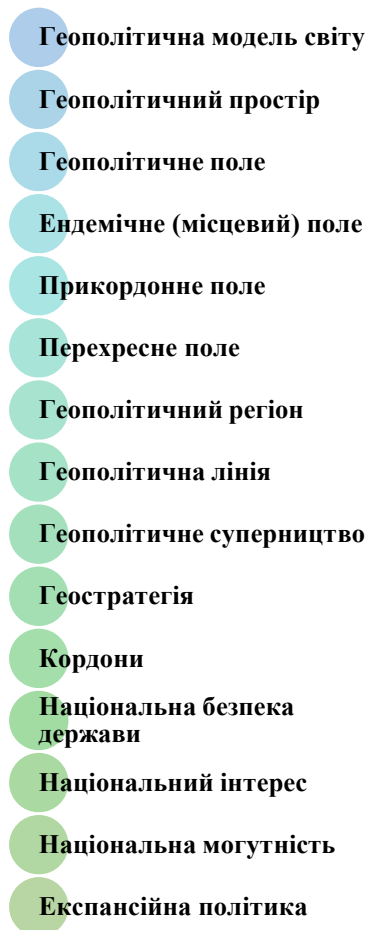

Рис. 1.1. Основні категорії геополітики

Категорії, які наведені на рисунку, відображають ключові аспекти геополітичного аналізу, які формують основи міжнародної політики.

Основні категорії геополітики, такі як геополітична модель світу, геополітичний простір, геополітичне поле та регіон, взаємопов'язані у формуванні загальної картини міжнародних відносин і політичної стратегії держав. Геополітична модель світу визначає світогляд держави та її сприйняття глобальних процесів, а геополітичний простір окреслює середовище, в якому відбувається її взаємодія з іншими країнами. Геополітичне поле, зокрема ендемічне, прикордонне та перехресне, відображає контрольовані простори, за які держави можуть змагатися, прагнучи зміцнити свої позиції. Геополітичні регіони та лінії визначають територіальні межі впливу і часто є зонами напруженості або конкуренції. У цьому контексті геополітичне суперництво та геостратегія є інструментами боротьби за домінування, що включають військові, економічні та дипломатичні заходи. Національна безпека, національний інтерес

та національна могутність забезпечують суверенітет і стабільність держави, тоді як експансійна політика відображає її прагнення до розширення територіального або політичного впливу. Всі ці категорії формують єдину систему геополітичного аналізу, де кожен елемент взаємодіє з іншим, допомагаючи державам орієнтуватися у глобальній політиці та формувати свої стратегії для досягнення національних цілей [20].

Серед ключових теорій, що сформували класичну геополітичну думку, виділяють такі:

1. Теорія «морської сили» Альфреда Мехена.
2. Теорія «сухопутної сили» Гелфорда Маккіндера.
3. Концепція «геополітичної рівноваги» Ніколаса Спайкмена.

Концепція «морської сили», розроблена американським адміралом Альфредом Мехеном, є однією з найважливіших класичних теорій геополітики та значно вплинула на формування військово-морської стратегії США. Мехен, який був не лише теоретиком, але й практиком у сфері військово-морської стратегії, виклав свої погляди в праці «Вплив морської сили на історію. 1660–1783 рр.», що стала основоположною для його теорії [22].

Основна ідея А. Мехена полягає в тому, що контроль над морськими шляхами забезпечує державі економічну стабільність, стратегічну перевагу та можливість домінувати на світовій арені. Він визначив п'ять умов, які, на його думку, формують морську силу нації [22]:

1. Географічне положення, А. Мехен вважав, що країни, які не мають сухопутних кордонів або потреби в захисті з боку суші, мають стратегічну перевагу. Такі країни можуть зосередитися на контролі морських шляхів, не відволікаючись на наземну оборону.
2. Конфігурація берегової лінії, наявність природних гаваней і легкість доступу до моря впливають на розвиток морської могутності.

А. Мехен також підкреслював, що країни з обмеженими природними ресурсами, як-от Англія, змушені були активно торгувати та колонізувати нові території для забезпечення своїх потреб [4, с.29].

3. Розмір території. А. Мехен акцентував на довжині берегової лінії та якості гаваней, а не на загальній площі країни. Велику роль відіграє здатність території підтримувати морську силу залежно від населення та ресурсів.

4. Вважав, що чисельність населення має значення, проте ключовим фактором є те, наскільки велика частина населення знайома з морською справою. Англійська колонізація, за Мехеном, була успішною завдяки здатності англійців легко адаптуватися до нових територій і розвивати їхні ресурси на користь метрополії.

5. Наголошував, що уряд країни може підтримувати розвиток морської сили двома способами. У мирний час він має сприяти розвитку промисловості та мореплавства, а у воєнний забезпечити армію та флот необхідними ресурсами, а також утримувати військово-морські бази для підтримки інтересів держави в різних регіонах світу.

За наявності всіх цих 5 умов, у силу вступає формула морської могутності нації $\text{військовий флот} + \text{торговий флот} + \text{військово-морські бази} = \text{морська могутність країни}$ [22].

А. Мехен вважав, що держави, які спираються на морську силу, мають потенціал для світового домінування. Він наводив як приклад історичний Карфаген і Англію XVII–XIX століть, вбачаючи в них моделі успішного використання морської сили для зміцнення своїх позицій на міжнародній арені. Він стверджував, що «морська сила» - це не лише військова присутність на морі, а й економічна сила, яка забезпечується через морську торгівлю. Військово-морський флот, у цьому контексті, виконує роль захисника торговельних шляхів та економічних інтересів [22].

Згідно з А.Мехеном, майбутнє США полягало в тому, щоб, спираючись на ресурси свого континенту, стати провідною світовою державою. Адмірал пропонував для цього стратегію «анаконди» поступове блокування Євразії для послаблення її континентальних держав. Він вважав, що США разом з іншими морськими державами (Великобританією, Німеччиною, Японією) мають об'єднатися для протидії Росії та Китаю, які становлять основну загрозу з боку Євразії [4, с.92].

Теорія «сухопутної сили» Гелфорда Маккіндера, основна ідея цієї теорії полягає в тому, що світове домінування може забезпечити контроль над центральною частиною Євразії – Хартлендом («серцевинною землею»). Г. Маккіндер вважав Хартленд природною фортецею, багатою на ресурси, яку важко підкорити морським державам.

Г.Маккіндер поділив світ на три зони [4, с.95]:

1. Хартленд – центральна частина Євразії, яка включає Росію та прилеглі території. Це стратегічно важлива зона, здатна контролювати значну частину континенту.

2. Внутрішній півмісяць – прибережні регіони Євразії, такі як Німеччина, Туреччина, Індія, Китай, які межують з Хартлендом. Ці території є зонами активної економічної та культурної взаємодії.

3. Зовнішній півмісяць – країни, розташовані поза Євразією, зокрема Британія, США та Японія. Вони традиційно залежать від контролю над морськими шляхами та океанською торгівлею.

Г. Маккіндер сформулював три основні принципи, які пояснюють його теорію [4]:

1. Хто контролює Східну Європу, той контролює Хартленд.

2. Хто контролює Хартленд, той контролює Світовий острів (Євразію та Африку).

3. Хто контролює Світовий острів, той контролює світ.

Г. Маккіндер попереджав, що союз Німеччини та Росії в межах Хартленда може створити потужну континентальну силу, здатну загрожувати морським державам. Ця ідея була частково реалізована у Версальському договорі, що передбачав створення буферної зони для запобігання об'єднанню Німеччини та Росії.

У 1943 році в статті «Земна куля і завоювання світу» Г. Маккіндер переглянув деякі аспекти своєї теорії, виключивши Східний Сибір з Хартленда через його вразливість для морських держав. Він також передбачав можливе глобальне домінування СРСР після Другої світової війни. Ці ідеї згодом стали основою для стратегій НАТО, спрямованих на протидію Радянському Союзу.

Отже, класичні теорії геополітики, відображають дві різні стратегії для досягнення глобального домінування – «морську силу» та «сухопутну силу». Вони стали основоположними для подальших стратегічних концепцій та аналізу міжнародних відносин.

Порівняння цих двох підходів в табл.1.2. дозволяє краще зрозуміти, як географічні фактори визначають національні інтереси та стратегії держав.

Таблиця 1.2

Порівняння класичних геополітичних концепцій: «морська сила»
та «сухопутна сила»

Критерій	Теорія «морської сили» (А. Мехен)	Теорія «сухопутної сили» (Г. Маккіндер)
Ключовий регіон	Океанські та морські шляхи світу	Центральна частина Євразії (Хартленд)
Основна ідея	Контроль над морськими шляхами забезпечує світове домінування	Контроль над Хартлендом гарантує контроль над Євразією та світом
Стратегічна мета	Розширення та захист торгових шляхів і морських баз	Утримання контролю над сухопутними територіями та ресурсами Хартленда
Загроза	Континентальні держави з потужними сухопутними силами	Союз великих континентальних держав (наприклад, Німеччини та Росії)
Значення для світової політики	Домінування на морі для забезпечення економічного впливу	Контроль над Євразією як ключ до світового панування

Таке порівняння показує різні геостратегічні акценти цих теорій. А. Мехенова «морська сила» зосереджується на контролі морів та забезпеченні економічного впливу через морську торгівлю. Натомість Г. Маккіндера «сухопутна сила» вбачає стратегічне значення у контролі над Євразією, розглядаючи її як серцевину світової політики.

Ніколас Спайкмен, американський геополітик нідерландського походження і директор Йельського інституту міжнародних досліджень, запропонував власне бачення глобального простору в працях «Стратегія Америки у світовій політиці: Сполучені Штати та баланс влади» (1942) та «Географія світу» (1944). На відміну від Гелфорда Маккіндера, Спайкмен вважав, що світове панування залежить не від контролю над центральною

Євразією (Хартлендом), а від прибережних зон Євразії – Римленда (від англ. «rim» – край, «land» – земля), який простягається від Англії до Японії. Ці прибережні регіони, на його думку, є ключем до контролю над Євразією завдяки їхньому стратегічному розташуванню на важливих морських шляхах [52].

Н. Спайкмен сформулював основний принцип своєї теорії так: *«Хто домінує над Римлендом, той контролює Євразію; хто контролює Євразію, той тримає долю світу у своїх руках»*. У його концепції Римленд розглядається як геостратегічний простір, здатний обмежити або забезпечити доступ до Хартленду. Контроль над прибережними державами Євразії дає змогу впливати на континентальні ресурси та стримувати континентальні держави від домінування.

Н.Спайкмен також розробив шкалу критеріїв для оцінки геополітичної сили держави. До таких критеріїв він відносив площу території, природу кордонів, населення, наявність корисних копалин, економічний і технологічний розвиток, фінансову міць, етнічну однорідність, соціальну інтеграцію, політичну стабільність та національний дух. Якщо країна не володіє достатньою кількістю цих ресурсів, вона повинна приєднатися до більшого стратегічного союзу, навіть поступившись частиною суверенітету [9, с.163].

Ще одним важливим внеском Спайкмена є концепція «Серединного океану». Він стверджував, що колись таку роль відігравало Середземне море, але в сучасних умовах стратегічний центр перемістився до Атлантичного океану, де сформувалася «атлантистська спільнота» – об'єднання країн із західноєвропейською культурою, демократичними цінностями та ідеологією лібералізму. На думку Спайкмена, у цій спільноті головну роль мають відігравати США, поступово обмежуючи політичну незалежність європейських держав задля створення єдиного атлантичного блоку.

Н. Спайкмен також запропонував концепцію «політики анаконди», яка передбачає блокування прибережних територій Африки, Азії та Близького Сходу, щоб стримувати їхній вплив і забезпечити стратегічну перевагу США.

Сучасна геополітика включає різні школи та концепції, що відображають нові виклики міжнародних відносин. Серед них особливу увагу привертають

неореалістичний та неоліберальний підходи, теорії «м'якої» і «жорсткої» сили, а також концепція «геоекономіки» як нової форми впливу.

Згідно з неореалізмом, міжнародна система є анархічною, а домінуючу роль відіграє «жорстка сила» – військова та економічна потужність держав.

Неолібералізм визнає важливість «м'якої сили» – здатності держави впливати на інших через привабливість своєї культури, політичної системи та цінностей [52].

Теорії «м'якої» і «жорсткої» сили розроблені для пояснення різних форм впливу держав на міжнародній арені [52].

«Жорстка сила» (hard power) означає використання військових та економічних ресурсів для досягнення національних цілей. Вона включає в себе економічні санкції, воєнні дії та інші засоби прямого примусу. «Жорстка сила» є основним інструментом для досягнення домінування у неореалістичній парадигмі

«М'яка сила» (soft power) означає здатність держави впливати на інших через привабливість її культури, політичних цінностей та зовнішньої політики. Цей підхід здебільшого пов'язаний із неолібералізмом. Вплив через «м'яку силу» є менш агресивним, оскільки ґрунтується на підтримці та повазі з боку інших держав. «М'яка сила» включає культурну дипломатію, міжнародну допомогу та економічне партнерство як засоби формування позитивного іміджу держави на міжнародній арені.

В таблиці 1.3 представлено структурні особливості «жорсткої» та «м'якої» сили, їх інструменти впливу, формули та механізми досягнення міжнародних цілей.

У сучасних умовах геоекономічний підхід стає дедалі актуальнішим, оскільки економічна міць дозволяє країнам досягати політичних цілей без застосування військової сили. Держава, яка володіє значним економічним потенціалом, може впливати на рішення інших держав, забезпечуючи економічну залежність або партнерство [44, с.149].

Таблиця 1.3

Структурна модель «жорсткої» та «м'якої» сили у сучасній геополітиці

Параметр	«ЖОРСТКА СИЛА»	«М'ЯКА СИЛА»
Основна суть	Використання військових та економічних засобів примусу для досягнення цілей	Здатність приваблювати та впливати через культуру, цінності та політику
Інструменти впливу	- Військова сила (збройні сили, озброєння) - Економічний тиск (санкції, ембарго) - Політичний примус	- Культурна дипломатія - Інформаційна пропаганда - Економічні інвестиції - Гуманітарна допомога
Формула впливу	Жорстка сила = Військовий потенціал + Економічна примусова міць	М'яка сила = Культура + Політичні цінності + Дипломатична стратегія
Реакція суб'єктів	Примус, страх перед наслідками невиконання вимог	Підтримка, співпраця на основі спільних інтересів і симпатій
Мета	Швидке досягнення політичних цілей шляхом прямого тиску	Формування довгострокового позитивного іміджу, досягнення співпраці
Тип дій	Прямий примус, агресивні дії	Індиректний вплив, культурна ідеологія

Таким чином, розгляд теоретичних основ геополітики свідчить, що багато концепцій залишаються актуальними і сьогодні. Класичні теорії, такі як «сухопутна сила» Г. Маккіндера та «морська сила» А. Мехена, все ще є цінними для розуміння фундаментальних принципів контролю над територіями та ресурсами. Зокрема, вони дають можливість оцінювати географічні й економічні переваги та обмеження держав, а також їхні потенційні впливи на світову політику.

Проте, сучасні виклики, такі як глобалізація, зростання економічної взаємозалежності та розвиток інформаційних технологій, вимагають перегляду деяких класичних підходів.

Наприклад, традиційне домінування «жорсткої сили» потребує переосмислення. Поряд із цим набувають значення концепції «м'якої сили» та «геоекономіки», які підкреслюють вплив економічного тиску та взаємної інтеграції.

Для поточного дослідження спираємося на визначення геополітики як дисципліни, що вивчає закономірності розподілу сил та впливу у міжнародних

відносинах з урахуванням географічних, економічних і соціально-культурних чинників [9]. Таке визначення враховує як традиційні, так і сучасні підходи, поєднуючи їх у системне бачення політичної взаємодії на глобальній арені. Такий підхід дозволяє не лише розуміти сучасну геополітичну ситуацію, але й передбачати потенційні зміни у міжнародних відносинах, враховуючи як історичний досвід, так і новітні тенденції.

У підсумку, сучасні теорії геополітики є цінним інструментом для розробки стратегій, які враховують не лише територіальні фактори, а й культурну, економічну та технологічну динаміку. Важливо зберігати класичні концепції як основу, але також розвивати їх, адаптуючи до нових реалій.

1.2 Історія відносин ЄС з пострадянськими країнами

Пострадянські держави традиційно поділяють на п'ять груп: Балтійські країни, Східна Європа, Південний Кавказ, Центральна Азія та Росія. Такий поділ здебільшого ґрунтується на територіальному принципі. Проте Балтійські країни, хоча географічно належать до Східної Європи, швидко інтегрувалися в Європейський Союз, зумівши адаптуватися до європейських культурних та економічних стандартів, що відрізняє їх від решти пострадянських країн [45, с.10].

У таблиці 1.4 представлено розподіл пострадянських країн за регіонами, що дозволяє детальніше розглянути специфіку кожної групи та зрозуміти загальні особливості їхніх відносин з Європейським Союзом.

Таблиця 1.4

Класифікація пострадянських країн за регіонами

Регіон	Країни
Балтійські країни	✓ Естонія, Латвія, Литва
Східна Європа	✓ Білорусь, Молдова, Україна
Південний Кавказ	✓ Вірменія, Азербайджан, Грузія
Центральна Азія	✓ Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан
Азія	✓ Росія

З початку 1990-х років Європейський Союз суттєво активізував свою діяльність на міжнародній арені, прагнучи утвердитися як один із ключових суб'єктів світової політики. У цей період ЄС зміцнив зв'язки з традиційними партнерами та встановив нові відносини з колишніми соціалістичними країнами. Якщо раніше співпраця з третіми країнами була здебільшого зосереджена на укладанні торговельних угод, то в 1990-х роках почали з'являтися нові форми взаємодії: секторальні угоди у сферах науки, технологій, екології, освіти, розвитку; багатосторонні угоди з групами держав; а також декларації та документи, що не мають юридичної сили, але значущі завдяки своєму політичному впливу [20].

На початку 1990-х років головною складовою міжнародної активності ЄС стала східна політика. У 1990 році Європейська рада прийняла рішення про укладання *угод про асоціацію* (Європейські угоди) з країнами Центральної та Східної Європи (ЦВЕ). Протягом 1992–1996 років такі угоди були підписані з Болгарією, Угорщиною, Латвією, Литвою, Польщею, Румунією, Словаччиною, Словенією, Чехією та Естонією. Ці угоди передбачали розвиток політичного, економічного, культурного і фінансового співробітництва, а також поступовий перехід до вільного руху товарів, послуг, капіталів та осіб. На практиці це сприяло поступовому включенню країн ЦВЕ до орбіти європейської інтеграції.

На саміті ЄС у Копенгагені в червні 1993 року було прийнято історичне рішення щодо можливості вступу країн ЦВЕ до ЄС, а також визначено *копенгагенські критерії* для відбору кандидатів. У період 1994–1996 років усі зазначені країни подали офіційні заявки на вступ до ЄС. Підготовка до вступу тривала понад десять років, і в травні 2004 року до ЄС приєдналися вісім країн ЦВЕ, а також Кіпр і Мальта. У січні 2007 року членами ЄС стали Болгарія та Румунія.

Відносини ЄС з Росією та іншими пострадянськими державами, що увійшли до Співдружності Незалежних Держав (СНД), почали будуватися на новій політико-правовій основі. У період з 1994 по 1998 рік ЄС підписав із кожною країною СНД (окрім Таджикистану) *угоди про партнерство і співробітництво* (УПС) [50]. Ці угоди мали однотипну структуру і передбачали

встановлення партнерських відносин, а також розвиток співробітництва у сферах економіки, політики та культури.

Після розпаду СРСР у 1991 році Європейський Союз розпочав розробку стратегії щодо пострадянських країн з метою сприяння їхньому політичному, економічному та соціальному розвитку. Основною політичною ініціативою стала *Європейська політика сусідства* (ЄПС), що було запроваджено в 2004 році щодо допомоги ЄС підтримувати та розвивати стабільність, безпеку та процвітання в країнах, що знаходяться найближче до його кордонів [43].

Східне партнерство (ЕaP), започатковане у 2009 році, є важливою складовою *Європейської політики сусідства* (European Neighbourhood Policy, ENP), яка націлена на поглиблення політичних і економічних зв'язків між Європейським Союзом, його країнами-членами та шістьма пострадянськими країнами Східної Європи та Південного Кавказу: Вірменією, Азербайджаном, Білоруссю, Грузією, Молдовою та Україною. Ініціатива Східного партнерства спрямована на зміцнення безпеки, стабільності та добробуту в цих країнах, що відповідає стратегічним інтересам ЄС [56].

ЄС висловив готовність підтримувати перехід пострадянських країн до ринкової економіки та демократії, однак ці угоди не передбачали можливості вступу країн СНД до ЄС. На основі УПС були укладені спеціалізовані угоди у сфері економіки та зовнішньої політики. Термін дії УПС становив 10 років, і він завершився (залежно від країни) у період з 2007 по 2009 роки, однак угоди автоматично продовжують діяти до укладення нових базових угод [61].

З огляду на розширення ЄС на схід у 2004 році, Євросоюз ухвалив рішення створити навколо своїх нових кордонів «*кільце друзів*». Для цього у 2003 році була започаткована *Нова політика сусідства*, а в 2004 році вона отримала остаточну назву – *Європейська політика сусідства* (ЄПС). Її адресували десяти країнам Середземномор'я (від Марокко до Сирії) та чотирьом країнам СНД – Білорусі, Молдові, Росії та Україні. Росія, однак, відмовилася брати участь у ЄПС. ЄС пропонував цим країнам партнерство, засноване на спільних цінностях, підтримку у розвитку ринкової економіки та демократії, але при цьому не обіцяв членства в ЄС.

З моменту заснування Східного партнерства було проведено декілька самітів (у 2009, 2011, 2013, 2015, 2017, 2019 та 2021 роках), під час яких приймалися ключові документи, що визначають напрями співпраці. Так, на саміті 2017 року було ухвалено документ «20 очікуваних результатів до 2020 року», що акцентував на досягненні конкретних результатів, таких як створення нових робочих місць, покращення інфраструктури та посилення верховенства права. [40].

Україна є одним з найбільш активних учасників програми Східного партнерства, залучаючись до ініціатив у сферах енергетичної безпеки, боротьби з корупцією та підтримки громадянського суспільства. Завдяки своїй активній позиції Україна змогла укласти кілька важливих угод та домовленостей з ЄС.

Відносини між Україною та ЄС розпочалися з офіційного визнання України у 1991 році. Основною рамковою угодою стала *Угода про партнерство та співробітництво* (УПС), підписана в 1994 році та набрала чинності у 1998 році. Наступним важливим етапом став План дій Україна-ЄС у 2005 році, який передбачав зближення України з європейськими стандартами.

Грузія встановила офіційні відносини з ЄС у 1996 році, а у 2006 році приєдналася до Європейської політики сусідства. У 2014 році Грузія підписала Угоду про асоціацію з ЄС, що передбачала створення зони вільної торгівлі. Грузія також отримала безвізовий режим з ЄС у 2017 році [40].

Молдова приєдналася до *Європейської політики сусідства* у 2004 році, а у 2014 році, подібно до Грузії та України, підписала Угоду про асоціацію з ЄС. Молдова активно співпрацює з ЄС у галузі демократичних реформ та економічного розвитку [40].

Азербайджан та Вірменія також підтримують відносини з ЄС, проте їхній рівень співпраці та політичних зобов'язань відрізняється. Азербайджан, наприклад, має стратегічне партнерство з ЄС у сфері енергетики, але не прагне до повної політичної асоціації, як інші країни Східного партнерства. Вірменія уклала Всеохоплюючу та розширену угоду з ЄС у 2017 році, що передбачає економічну інтеграцію без політичного зближення [40].

Угода про асоціацію з ЄС стала важливим кроком для трьох країн – України, Грузії та Молдови. Переговори з Україною розпочалися у 2007 році, і угода була підписана у 2014 році після складного періоду політичних та соціальних змін. Вона повністю набула чинності у 2017 році, передбачаючи значне зростання торгових обсягів між Україною та ЄС та впровадження численних реформ в економічному, правовому та соціальному секторах[40].

Для Грузії та Молдови угоди про асоціацію також передбачали посилення економічних зв'язків, реформування законодавства та зближення з європейськими стандартами.

Співпраця з ЄС у сфері юстиції та безпеки охоплює спільні плани дій щодо боротьби з корупцією, зміцнення правоохоронних органів та захисту прав людини. Україна, наприклад, підписала План дій з юстиції, свободи та безпеки у 2007 році, а у 2016 році уклала стратегічну угоду з Європолом. Грузія та Молдова також активно працюють з ЄС у цих сферах, отримуючи технічну та експертну підтримку для реформ.

Безвізовий діалог з ЄС був значним стимулом для проведення реформ у країнах Східного партнерства. Для України цей процес розпочався у 2008 році і завершився у 2017 році з наданням безвізового режиму для українських громадян. Подібні безвізові угоди були укладені також з Грузією та Молдовою у 2017 році, що сприяло зростанню контактів між людьми та полегшенню переміщень.

Регіональне співробітництво між ЄС та пострадянськими країнами включає програми фінансової підтримки, зокрема у сфері економічного розвитку, освіти та охорони здоров'я. Програми ENI (European Neighbourhood Instrument) надають кошти для реалізації реформ, що сприяють соціально-економічному розвитку країн. Крім того, ЄС підтримує проєкти у сфері безпеки та прав людини, що особливо важливо для нестабільних регіонів, таких як Молдова та Україна.

Сьогодні, саме Східне партнерство підтримує реалізацію низки глобальних політичних цілей ЄС, зокрема, *Паризької угоди щодо змін клімату* та *Порядку денного ООН на період до 2030 року* зі сталого розвитку. Це підвищує рівень стійкості регіону, який є частиною загальної *Глобальної стратегії ЄС з питань*

зовнішньої політики і безпеки. Основна мета - збільшити політичну, економічну та соціальну стабільність у регіоні, зміцнюючи його здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам[43].

За більш ніж десятиліття існування Східне партнерство значно зміцнило зв'язки між ЄС і країнами-партнерами. На *Саміті Східного партнерства 2017 року* було ухвалено комплексну програму реформ «20 досягнень до 2020 року», яка орієнтувалася на конкретні результати у чотирьох ключових сферах [46]:

1. Сильніша економіка;
2. Сильніше управління;
3. Сильніша інфраструктурна взаємодія;
4. Сильніше громадянське суспільство.

Програма мала на меті покращити життя населення через розвиток економіки, забезпечення верховенства права, інтеграцію інфраструктури та зміцнення демократичних інститутів. У 2019 році розпочалося формування наступного порядку денного для Східного партнерства, що привело до ухвалення Спільної комунікації «Східне партнерство після 2020 року: зміцнення стійкості - Східне партнерство для всіх». Цей документ визначив п'ять довгострокових цілей і нові пріоритети для партнерства, зокрема:

- стійкі, інтегровані економіки;
- відповідальні інституції, верховенство права і безпека;
- екологічна та кліматична стійкість;
- цифрова трансформація;
- гендерна рівність і справедливі суспільства.

Ці пріоритети націлені на зниження рівня корупції, розвиток сучасної інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу, що, в свою чергу, сприятиме економічному зростанню регіону.

Для реалізації нових цілей ЄС розробив *План економічних та інвестиційних заходів* із загальним обсягом фінансування у 2,3 млрд євро, що має потенціал мобілізувати до 17 млрд євро у вигляді державних та приватних інвестицій. Він включає флагманські ініціативи для кожної з країн-партнерів та

інвестиції в ключові сектори, як-от енергетика, інфраструктура, охорона здоров'я та освіта [40].

У рамках нової програми до 2025 року визначено десять головних пріоритетних напрямків для посилення співпраці, серед яких:

1. Розвиток конкурентоспроможних економік – підтримка 500000 малих і середніх підприємств (МСП).
2. Забезпечення верховенства права – декларація майна високопосадовцями з незалежною перевіркою.
3. Розумна інфраструктура – побудова або модернізація 3000 км пріоритетних доріг і залізниць.
4. Інвестування в освіту та науку – 70000 можливостей для мобільності для студентів і науковців.
5. Цифрова трансформація – забезпечення доступу до високошвидкісного Інтернету для 80% домогосподарств.

Ці цілі є основою для підтримки демократичних інституцій, економічної стабільності та сталого розвитку країн-партнерів. ЄС через Східне партнерство створює умови для того, щоб країни-партнери могли адаптуватися до європейських стандартів і при цьому залишатися надійними, незалежними суб'єктами міжнародної політики.

З 2020 року відносини Європейського Союзу з країнами пострадянського простору набули нового виміру внаслідок поглиблення політичних, економічних та безпекових викликів, зокрема через агресивну політику Росії. Цей період ознаменувався розширенням санкцій, підписанням нових угод та активізацією співпраці з ключовими партнерами, такими як Україна, Грузія та Молдова [39].

У відповідь на військову агресію Росії проти України, ЄС прийняв серію безпрецедентних санкцій. З 2022 року ЄС ввів пакети обмежувальних заходів, які включали заборону на експорт високотехнологічної продукції, замороження активів російських державних банків, обмеження на імпорт енергоресурсів та надання послуг. Окремо накладені санкції стосуються замороження активів та заборони на в'їзд для фізичних осіб, близьких до російської влади. Подібні санкції були введені й проти Білорусі за її підтримку російської агресії.

У жовтні 2021 року Україна та ЄС підписали Угоду про спільний авіаційний простір, яка відкрила український авіаційний ринок для європейських авіакомпаній та покращила стандарти безпеки. Угода дозволила більш вільний доступ до європейських ринків, зниження тарифів на авіаперевезення, сприяла туристичному сектору та поліпшила умови для мільйонів українців, які користуються послугами авіакомпаній [61].

На тлі повномасштабного вторгнення росії в Україну, у червні 2022 року Європейська Рада надала статус кандидата на членство Україні та Молдові. Це історичне рішення відкрило шлях до євроінтеграції цих країн, за умови виконання ними ряду реформ у сферах верховенства права, антикорупційних заходів, судової реформи та прав людини. Після отримання статусу кандидата, Україна та Молдова активно адаптують своє законодавство до стандартів ЄС.

З початком повномасштабної війни ЄС надав Україні значну економічну, військову та гуманітарну підтримку, що включає фінансування на суму близько 19 мільярдів євро з різних програм, таких як Європейський фонд миру (European Peace Facility). Дана допомога включає поставки військової техніки, фінансування оборонних потреб та програми відбудови зруйнованої інфраструктури.

У 2023 році ЄС та Україна підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо надання макрофінансової допомоги на суму 18 мільярдів євро [37]. Ця програма передбачає підтримку економічної стабільності України, покриття дефіциту бюджету та підтримку критично важливих державних послуг.

Через загрози енергетичній безпеці у 2022-2024 роках, співпраця між ЄС та пострадянськими країнами у сфері енергетики значно зросла. Україна, наприклад, була підключена до європейської енергетичної системи ENTSO-E, що дозволило їй здійснювати експорт електроенергії до ЄС та знизити залежність від російських енергоносіїв.

В додатку А представлено хронологію розвитку відносин ЄС з пострадянськими країнами. Основні етапи, що наведені у таблиці, охоплюють періоди з моменту офіційного визнання незалежності цих країн, підписання Угод про партнерство і співпрацю до сучасних подій, таких як надання Україні та

Молдові статусу кандидатів на вступ до ЄС у 2022 році. Додаток А дозволяє чітко простежити ключові зміни у відносинах та етапи інтеграції цих країн до європейського простору.

1.3 Методологія дослідження геополітичних стратегій

У сучасному світі, що характеризується стрімкими змінами у сфері міжнародних відносин, питання дослідження геополітичних стратегій стає надзвичайно актуальним.

Згідно з дослідженням О. Дашевської [7, с.89] на сучасному етапі розвитку геополітичної науки оптимальними є концепти, побудовані за принципом «якщо – то» або «що – якщо». Це дозволяє не лише оцінювати поточний стан геополітичних відносин, а й прогнозувати потенційні сценарії розвитку. Такий підхід ґрунтується на здатності адаптувати модель до нових емпіричних даних, що робить її динамічною та чутливою до змін. Важливою є можливість «навчання» моделі, що забезпечує її релевантність і зменшує необхідність у постійному коригуванні під поточні запити користувачів.

З огляду на сучасні тенденції у сфері міжнародних відносин, особливо актуальними стають теорія самоорганізації та синергетичний підхід, які дозволяють вивчати геополітичні процеси як складні, нелінійні системи. Інтенсивні зміни в міжнародній політичній та економічній системі, що сформувалася після Другої світової війни, обумовлюють необхідність у нових методах аналізу, що враховують мінливу геополітичну динаміку. В умовах зростаючого динамізму геополітичних процесів традиційні методи дослідження потребують удосконалення та розвитку, оскільки класичні підходи не завжди відповідають потребам сучасного інформаційно-орієнтованого суспільства.

На думку О. Дашевської, систематизація методології дослідження геополітичних процесів дозволяє визначити основні компоненти, які є обов'язковими для комплексного аналізу [7, с.91]. Серед них виділяються специфічні умови дослідження, зумовлені такими факторами, як дуалізм та географічний детермінізм, ангажованість дослідника та інтеграційний характер

політичних процесів. Останній фактор підкреслює важливість використання широкого спектра практичних методів дослідження, які включають як кількісні, так і якісні підходи, що є важливими для розуміння сучасної геополітики. Таким чином, аналіз геополітичних стратегій ЄС щодо пострадянських країн має базуватися на системному підході, який враховує динаміку, складність і взаємозалежність геополітичних процесів.

Рис. 1.2. Основні підходи до дослідження геополітичних процесів

Методологічний підхід до дослідження геополітичних стратегій Європейського Союзу щодо пострадянських країн базується на міждисциплінарності, яка дозволяє поєднувати інструменти аналізу політичних,

економічних, соціокультурних та безпекових факторів. Основу методології складає системний аналіз, який дає змогу комплексно оцінити ситуацію, зважаючи на всі аспекти впливу, зокрема фактори історичного, соціального, економічного та політичного характеру.

Б. С. Левик у своїй науковій роботі ґрунтовно застосовує методологічні підходи, засновані на принципах об'єктивності та історизму. Завдяки комплексному використанню джерел та наукової літератури, ці принципи дозволяють Б. С. Левику уникати однобічності та спрощень, що забезпечує всебічний і точний аналіз особливостей внутрішньої і зовнішньої політики колишніх республік СРСР у контексті геополітичних викликів кінця XX – початку XXI століття [31].

Методологічна база дослідження включає як загальнонаукові, так і спеціально-історичні методи, що підсилюють об'єктивність і глибину аналізу. Серед загальнонаукових методів Б. С. Левик виділяє:

- Аналіз – розділення складних політичних явищ на окремі компоненти для їх глибшого розуміння;
- Синтез – поєднання елементів у цілісну картину, що дозволяє побачити взаємозв'язок між різними аспектами політики;
- Абстрагування – виділення основних тенденцій і закономірностей, абстрагуючись від другорядних деталей;
- Описовий метод – детальний виклад фактичного матеріалу, що дозволяє чітко структурувати та передати дані.

Крім того, Б. С. Левик використовує спеціально-історичні методи, які допомагають краще зрозуміти розвиток політичних процесів [31]:

- Порівняльно-історичний метод – порівняння політичного розвитку різних пострадянських країн, що дає змогу визначити спільні й відмінні риси їхнього геополітичного становища;
- Історико-генетичний метод – аналіз витоків та етапів формування ключових політичних тенденцій, що дозволяє простежити їхнє походження;
- Історико-діахронний метод – дослідження політичних процесів у динаміці, що дозволяє зрозуміти, як вони змінювалися з часом;

– Метод емпіричного аналізу – глибоке вивчення конкретних подій та явищ, що дозволяє робити обґрунтовані висновки.

Методологія, що використовується Б. С. Левиком, забезпечує об'єктивність і всебічність дослідження, створюючи надійну основу для глибокого аналізу геополітичних стратегій пострадянських країн у складних умовах сучасності.

Методологічні основи системних досліджень проблем військової безпеки одним із перших в українській історіографії розробив В. Богданович[31]. Його наукові підходи стали вагомим внеском у розвиток методології аналізу військових загроз і безпеки. Основою його досліджень стала розширена система показників, що дозволяє об'єктивно оцінити рівень військових загроз, зокрема з урахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів, стратегічних цілей, а також поточних політичних та економічних умов.

Отже, комплекс методів та методичних підходів, які можна умовно поділити на кілька основних груп:

1. Індикаторні методи – це система показників, що відображає різні аспекти військової загрози. Наприклад, ці показники можуть включати військовий потенціал противника, рівень мобілізаційної готовності, стан економіки та оборонного потенціалу країни. Такі індикатори дозволяють побачити рівень небезпеки, що нависла над державою, та оцінити її можливість адекватно реагувати на виклики.

2. Методи стратегічного прогнозування – спеціально розроблені моделі для передбачення розвитку військових конфліктів і потенційних загроз. Ці методи дозволяють будувати сценарії можливих подій, виходячи з різних варіантів дій противника та можливих змін у внутрішньому середовищі.

3. Системний підхід передбачає комплексний аналіз, що охоплює всі аспекти військової загрози, включаючи політичні, економічні, соціальні та військові фактори. Такий підхід забезпечує всебічне розуміння взаємозв'язків між різними компонентами національної безпеки та дозволяє оптимально розподілити ресурси для забезпечення ефективного захисту.

4. Методики оцінки – це набір формалізованих процедур, які забезпечують об'єктивну оцінку рівня військової загрози. Вони включають

якісний і кількісний аналіз з урахуванням конкретних даних, що стосуються як потенційного противника, так і власного рівня підготовки.

5. Моделювання військових конфліктів – створення моделей, які імітують можливі сценарії збройних конфліктів та дозволяють оцінити їхні наслідки для країни. Це допомагає не лише зрозуміти природу загрози, а й розробити стратегії ефективного реагування на неї.

Методологія Я. Турчина передбачає використання інтегрованих моделей та методів для об'єктивного визначення військових загроз, що робить його підходи надзвичайно цінними для системного дослідження питань національної безпеки. Його методичні рекомендації дозволяють забезпечити всебічний і точний аналіз ситуації, що є основою для прийняття обґрунтованих рішень на різних рівнях державного управління[47].

Застосування цих підходів забезпечує комплексне дослідження, яке враховує динаміку розвитку військової загрози та дозволяє своєчасно реагувати на зміни у безпековому середовищі.

Сучасний підхід до вивчення геополітичних процесів передбачає використання методів, які дозволяють не тільки описувати поточний стан взаємодії між державами, а й моделювати можливі сценарії розвитку подій. Це стає можливим завдяки інтеграції різних наукових дисциплін, включаючи політичну географію, економіку, соціологію, а також історичний аналіз, що створює широке поле для комплексного розгляду геополітичних стратегій.

Одним із ключових методів у дослідженні геополітичних стратегій є сценарний підхід, що дозволяє розглядати різні варіанти розвитку подій. Методологія сценарного підходу включає побудову сценаріїв "якщо – то", які передбачають можливі зміни на міжнародній арені та реакцію окремих країн і регіонів на ці зміни. Сценарії дають змогу враховувати динаміку зовнішніх і внутрішніх факторів, таких як економічні коливання, зміна політичних курсів, воєнні конфлікти та інші критичні події. Такий підхід забезпечує підготовленість до різних сценаріїв розвитку ситуації, що є важливим для ефективного планування та реалізації геополітичних стратегій.

Застосування методів системного аналізу та синергетичного підходу також є важливим аспектом у дослідженні геополітичних стратегій. Системний аналіз дозволяє дослідити взаємозв'язки між різними елементами геополітичного середовища, що робить можливим розуміння складних процесів, таких як міжнародна безпека, інтеграційні процеси та розподіл впливу між державами. Синергетичний підхід, у свою чергу, дає можливість оцінити вплив нелінійних і непередбачуваних факторів, які можуть вплинути на стабільність регіональних або глобальних систем. Ці методи сприяють глибокому аналізу та дозволяють виявити потенційні ризики й можливості для держав у межах реалізації їхніх геополітичних стратегій.

РОЗДІЛ 2

ГЕОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ЄС ЩОДО ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН

2.1. ЄС та Східне партнерство: мета і напрямки розвитку

Наразі ЄС реалізує в країнах Східного партнерства понад 500 проєктів, що діють як на національному рівні (двосторонні проєкти), так і в деяких країнах (регіональні проєкти).

Основною метою СП стало зміцнення економічних, політичних та безпекових зв'язків між ЄС і зазначеними державами. На думку дослідників: Я. Б. Турчин, О. В. Юринець, О. Я. Івасечко, О. О. Цебенко, Д. Т. Рослонь та І. Ю. Сухорольська, то ключовими завданнями цієї ініціативи є підтримка демократичних реформ, сприяння економічному розвитку, інтеграція в європейський ринок та посилення енергетичної безпеки країн-партнерів [18].

З самого початку ініціатива була сприйнята країнами-учасницями по-різному. Україна, Грузія та Молдова розглядали СП як інструмент для поступового наближення до членства в ЄС. У той час як Вірменія, Азербайджан та Білорусь використовували механізми СП для розширення економічної співпраці з ЄС, зберігаючи при цьому залежність від росії у політичній та безпековій сферах. Наприклад, Вірменія, попри співпрацю з ЄС у межах СП, у 2015 році приєдналася до Євразійського економічного союзу під тиском РФ. Білорусь обмежила свою участь у ініціативі після політичних репресій 2020 року, а Азербайджан уникав зобов'язань щодо демократичних реформ, зосередившись на економічних аспектах співпраці [18].

Ключовою характеристикою СП є її гнучкість, яка дозволила врахувати відмінності між країнами-учасницями. З 2009 року ці країни розділилися на дві групи: ті, що прагнуть поглибленої співпраці з ЄС і підписали Угоди про асоціацію (Україна, Молдова, Грузія), та ті, що обмежуються більш стриманими відносинами (Вірменія, Азербайджан, Білорусь). Підписання Угод про асоціацію Україною (2014 р.), Молдовою (2014 р.) та Грузією (2014 р.) стало важливим

етапом у їхньому зближенні з ЄС. Водночас Вірменія обрала інший шлях, підписавши в 2017 році Угоду про всеосяжне та розширене партнерство, яка не містить положень про створення зони вільної торгівлі, але забезпечує співпрацю в інших сферах[11, с.78].

Окремим досягненням у межах СП стало створення у 2021 році формату «Асоційоване тріо», до якого увійшли Україна, Молдова та Грузія. Цей формат мав на меті поглибити інтеграцію цих країн у європейський простір та прискорити процес реформ. На Саміті Східного партнерства 2021 року в Брюсселі була підтверджена диференціація підходів до співпраці з країнами-учасницями, залежно від рівня їхньої готовності до проведення реформ. Був також закріплений принцип «більше за більше», який передбачає надання пріоритетної підтримки тим країнам, які досягають значного прогресу у впровадженні демократичних та економічних реформ [18].

Ініціатива «Східне партнерство» відіграє важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки регіону. Україна, Молдова та Грузія активно співпрацюють з ЄС у межах програм щодо диверсифікації джерел енергопостачання. Зокрема, Україна відіграє ключову роль як транзитна країна для постачання газу до Європи. Водночас Азербайджан співпрацює з ЄС у межах проекту «Південний газовий коридор», що є частиною стратегії ЄС зі зменшення залежності від російських енергоресурсів.

Разом із тим, СП стикається з певними викликами, серед яких відсутність єдності між країнами-учасницями. Україна, Грузія та Молдова активно прагнуть до інтеграції в ЄС, тоді як Вірменія, Азербайджан та Білорусь дотримуються більш стриманої позиції. Іншою проблемою є недостатня ефективність програм СП та їх бюрократичність, а також відсутність чіткої перспективи членства в ЄС, що знижує мотивацію для проведення реформ.

Отже, «Східне партнерство» є важливим інструментом зовнішньої політики ЄС, який сприяє стабілізації та демократизації регіону. Водночас успішна реалізація його завдань залежить від рівня зацікавленості країн-учасниць у реформуванні та здатності ЄС адаптувати свої підходи до специфіки кожної з держав.

Карта Східного партнерства ЄС представлена на рис. 2.1:

- 1) Синій: асоційовані країни (Україна, Молдова, Грузія). Ці країни мають угоди про асоціацію та прагнуть інтеграції до ЄС.
- 2) Зелений: кандидати на членство в ЄС (Україна, Молдова – підтвержені статуси у 2022 році).
- 3) Жовтий: потенційні партнери, які співпрацюють з ЄС, але не мають угод про асоціацію (Вірменія, Азербайджан, Білорусь).
- 4) Червоний: зона впливу РФ (Білорусь, частково Вірменія).

Рис. 2.1. Карта Східного партнерства ЄС

Карта Східного партнерства ЄС ілюструє різний рівень інтеграції країн регіону з Європейським Союзом. Вона демонструє асоційовані країни (Україна, Молдова, Грузія), які активно співпрацюють з ЄС, підписали угоди про асоціацію та реалізують глибокі реформи з метою інтеграції. Також карта включає країни, які отримали статус кандидата на членство в ЄС, що підтверджує їхнє прагнення до європейських стандартів. Водночас відображені

потенційні партнери, такі як Вірменія, Азербайджан і Білорусь, які мають обмежену співпрацю з ЄС через політичні чи геополітичні причини. Карта акцентує увагу на динаміці європейського впливу та прогнозованих напрямках інтеграції в умовах геополітичних змін.

Карта політичного розподілу впливу на пострадянському просторі

- 1) Синій: зона впливу ЄС (Україна, Молдова, Грузія – як асоційовані країни; країни Балтії як члени ЄС).
- 2) Зелений: зона впливу США (Україна, країни Балтії, частково Грузія – як країни з високим рівнем військової співпраці через НАТО).
- 3) Жовтий: зона впливу Китаю (Центральна Азія: Казахстан, Узбекистан, Таджикистан, Киргизстан, Туркменістан).
- 4) Червоний: зона впливу РФ (Білорусь, Вірменія, частково Казахстан).

Рис. 2.2. Карта політичного розподілу впливу на пострадянському просторі

На рис 2.2. карта ілюструє розподіл впливу великих геополітичних гравців ЄС, США, Китаю та Росії на пострадянському просторі. Вона чітко відображає, як Європейський Союз розширює свій вплив на Україну, Молдову та Грузію через програми асоціації та партнерства, а також активну співпрацю з країнами

Балтії. Зона впливу США охоплює країни НАТО та стратегічних партнерів, таких як Україна та Грузія, тоді як Китай посилює свою присутність у Центральній Азії через економічні ініціативи. Росія, у свою чергу, зберігає домінування в Білорусі, Вірменії та частково в Центральній Азії, використовуючи військові, економічні та енергетичні важелі. Карта показує конкурентність цих впливів у контексті геополітичних змін і конфліктів.

Особливості, результати та перспективи імплементації “Східного партнерства” у Республіці Молдова. Співробітництво між Європейським Союзом (ЄС) та Республікою Молдова розпочалося з моменту здобуття незалежності Молдови у 1991 році. Вже у другій половині 1990-х років держава заявила про свої європейські прагнення. У 1996 році президент Петро Лучинський офіційно проголосив ідею вступу Молдови до ЄС [10].

Ключовою віхою співпраці стало підписання у листопаді 1994 року Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС та Республікою Молдова, яка вступила в силу у 1998 році. Згодом, у 2004 році, Молдова стала частиною Європейської політики сусідства (ЄПС), що дозволило активізувати діалог з ЄС. Наступним кроком стало підписання 22 лютого 2005 року Плану дій ЄС–Молдова, який визначив ключові напрями співпраці. Одним із важливих результатів стала місія ЄС на придністровській ділянці кордону (EUBAM), що почала функціонувати у 2005 році.

У 2009 році Молдова приєдналася до ініціативи “Східне партнерство” (СП), ставши одним із її найбільш активних учасників. У травні 2011 року молдовська влада оприлюднила документ “non-paper”, в якому запропонувала нові напрями розвитку СП: підтримка сільського господарства, енергетична безпека, розвиток малого та середнього бізнесу, а також регіональна інтеграція. Важливою подією стало підписання 15 вересня 2011 року Резолюції про переговори щодо Угоди про асоціацію між Молдовою та ЄС.

Попри політичну кризу 2013 року, Молдова змогла підписати Угоду про асоціацію з ЄС у 2014 році, яка включала положення про Поглиблену і всеохопну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ). Європейський Союз став найбільшим торговельним партнером Молдови, забезпечуючи понад 70% її експорту [10].

На сьогодні ЄС є найбільшим донором Молдови, підтримуючи ключові реформи у сферах юстиції, енергетики та регіонального розвитку. Зокрема, на кожного громадянина Молдови припадає найбільший обсяг фінансової допомоги серед країн-учасниць Європейської політики сусідства. У 2022 році Молдова подала заявку на вступ до ЄС, підкресливши свої прагнення до інтеграції в європейську спільноту.

В таблиці 2.1 представлено основні особливості співпраці між ЄС та Республікою Молдова, досягнення та ключові перспективи імплементації “Східного партнерства”.

Таблиця 2.1

Особливості, результати та перспективи імплементації “Східного партнерства” у Республіці Молдова

Період	Подія	Значення	Перспективи
1991	Здобуття незалежності	Початок співпраці з ЄС. Формування базових інституцій державності.	Поглиблення політичних зв'язків з ЄС.
1994	Підписання Угоди про партнерство та співпрацю	Нормативно закріплено співпрацю між Молдовою та ЄС у політичній та економічній сферах.	Гармонізація законодавства з нормами ЄС.
2005	Підписання Плану дій ЄС–Молдова, початок роботи місії EUBAM	Посилення контролю на кордоні, забезпечення стабільності у регіоні.	Розширення прикордонної співпраці.
2009	Приєднання до “Східного партнерства”	Інтеграція у європейські програми, підтримка реформ у сферах юстиції, економіки та управління.	Продовження політики євроінтеграції.
2014	Підписання Угоди про асоціацію та ПВЗВТ	Лібералізація торгівлі з ЄС. Стабільний ріст експорту до країн ЄС.	Поглиблення торговельних зв'язків, модернізація економіки.
2022	Подання заявки на вступ до ЄС	Підтвердження стратегічного курсу Молдови на євроінтеграцію.	Отримання статусу кандидата на вступ до ЄС.

Особливості, результати та перспективи імплементації “Східного партнерства” в Грузії, що є однією з країн-учасниць “Східного партнерства”, яка послідовно дотримується курсу на посилення інтеграції з Європейським Союзом (ЄС). Відносини між ЄС і Грузією мають тривалу історію, що бере початок із 1992 року, коли були встановлені перші двосторонні контакти. Однак активізація

співпраці відбулася лише у 1999 році після підписання “Угоди про партнерство і співробітництво”.

У наступні роки Грузія стала учасницею низки європейських програм, таких як TRACECA, TACIS і INOGATE, які сприяли зміцненню економічних і транспортних зв’язків. Революція троянд (2003 р.) стала переломним моментом для країни, оскільки вона започаткувала масштабні реформи, спрямовані на модернізацію державного управління та зміцнення демократичних інститутів. У 2006 році було ухвалено План дій Європейської політики сусідства (ЄПС), який визначив основні напрямки реформ, а у 2009 році Грузія стала членом ініціативи “Східне партнерство” [11, с. 78].

Після приєднання до “Східного партнерства” Грузія досягла значного прогресу у вдосконаленні виборчого законодавства та посиленні демократії. У 2014 році було підписано Угоду про асоціацію між ЄС і Грузією, яка набрала чинності у 2016 році. Важливим етапом інтеграції стало запровадження безвізового режиму у 2017 році, що спростило подорожі громадян Грузії до країн ЄС.

На сьогодні ЄС є основним торговельним партнером Грузії, забезпечуючи понад 27% її експорту [33, с.128]. Підтримка з боку ЄС охоплює широкий спектр сфер: економіку, сільське господарство, інновації, юстицію та безпеку. Наприклад, у рамках програми ЄС “Горизонт 2020” було виділено 130 млн євро для підтримки інноваційних компаній, що дозволило створити понад 10 000 нових робочих місць. За підтримки програми ENPARD модернізовано сільське господарство, що підвищило конкурентоспроможність фермерів на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Значні досягнення спостерігаються і у сфері освіти та людського капіталу. Завдяки програмі Erasmus+ понад 7500 студентів і викладачів отримали можливість навчатися у європейських університетах. У 2018 році в Тбілісі була заснована Європейська школа, яка стала важливим освітнім проєктом для всього регіону “Східного партнерства”. Крім того, понад 500 000 громадян Грузії скористалися безвізовим режимом з моменту його запровадження у 2017 році [40].

Важливим напрямком співпраці залишається сфера безпеки. ЄС надає підтримку у зміцненні правопорядку, проведенні судової реформи та врегулюванні конфліктів у регіоні. Особливу увагу приділено ситуації у Абхазії та Південній Осетії, які залишаються джерелом напруженості у відносинах з Росією. В таблиці 2.2 наведено основні досягнення та перспективи імплементації “Східного партнерства” в Грузії.

Таблиця 2.2

Особливості, результати та перспективи імплементації “Східного партнерства” в Грузії

Період	Подія	Значення	Перспективи
1992	Встановлення двосторонніх відносин з ЄС	Початок співпраці з ЄС. Створення основ для подальшого діалогу.	Поглиблення політичного партнерства.
1999	Підписання Угоди про партнерство і співробітництво	Нормативно закріплено співпрацю у політичній та економічній сферах.	Гармонізація законодавства з нормами ЄС.
2003	Революція троянд	Початок реформ у сфері демократії, зміцнення центральної влади.	Розвиток демократичних інститутів.
2009	Приєднання до “Східного партнерства”	Інтеграція у європейські програми, посилення демократії через внесення змін до Конституції у 2010 році.	Зміцнення виборчих і судових інститутів.
2014	Підписання Угоди про асоціацію	Лібералізація торгівлі з ЄС, уніфікація стандартів у торгівлі.	Поглиблення торговельних зв'язків, модернізація економіки.
2017	Запровадження безвізового режиму	Спрощення подорожей до ЄС.	Подальше розширення співпраці у сфері людського капіталу.
2022	Подання заявки на вступ до ЄС	Підтвердження стратегічного курсу Грузії на євроінтеграцію.	Отримання статусу кандидата на вступ до ЄС.

Співробітництво між Європейським Союзом (ЄС) та Республікою Вірменія розпочалося в середині 1990-х років, коли у 1996 році було підписано Угоду про партнерство та співробітництво, що вступила в силу в 1999 році. Цей документ став основою для політичної та економічної взаємодії між сторонами. Вірменія приєдналася до Європейської політики сусідства (ЄПС) у 2004 році, а у 2006 році було прийнято План дій ЄС–Вірменія, що визначив ключові напрями реформ у країні.

У 2009 році Вірменія стала учасницею ініціативи “Східне партнерство” (СП). У рамках цієї ініціативи в лютому 2012 року розпочалися перемовини щодо спрощення візового режиму та реадмісії, а вже у жовтні 2013 року Європейський парламент схвалив угоду про лібералізацію візового режиму. Проте, у вересні 2013 року Вірменія відмовилася від підписання Угоди про асоціацію з ЄС і оголосила про бажання приєднатися до Митного союзу під егідою Російської Федерації. Цей крок суттєво вплинув на європейсько-вірменське співробітництво, обмеживши можливості для економічної інтеграції [11, с.78].

Попри це, у 2015 році відновилися переговори про нову рамкову угоду, і у 2017 році Вірменія підписала Всебічну та посилену угоду про партнерство з ЄС. Цей документ не передбачає створення зони вільної торгівлі, але відкрив для країни доступ до нових програм і ініціатив у межах СП.

Основним комунікаційним каналом між ЄС та Вірменією залишається СП, завдяки якому було досягнуто значних економічних, соціальних і управлінських результатів [37, с. 130].

1. Економічні досягнення:

– ЄС є другим за значенням торговельним партнером Вірменії, забезпечуючи значну частину її експорту.

– У межах програми GSP+ Вірменія отримала спрощений доступ до європейського ринку, що сприяло зростанню обсягів торгівлі.

– За підтримки ЄС було профінансовано понад 25 тисяч малих і середніх підприємств, створено понад 3000 нових робочих місць та залучено інвестиції у туристичну галузь.

2. Суспільний розвиток:

– У рамках програми Erasmus+ з 2014 до 2020 року понад 2000 студентів і викладачів з Вірменії брали участь у програмах мобільності в країнах ЄС, а 1250 європейців відвідали Вірменію.

– Освітня платформа e-Twinning Plus охопила понад 300 вірменських шкіл і залучила 1500 вчителів.

3. Реформи в державному управлінні:
- Розроблено стратегію всеосяжної правової реформи за підтримки ЄС.
  - Запроваджено антикорупційну стратегію, яка включає громадський контроль за діяльністю урядовців.

– Посилено боротьбу з дискримінацією, зміцнено верховенство права.

Попри значні успіхи, Вірменія стикається із викликами в імplementації СП. Одним із головних факторів є геополітичний вплив росії, який обмежує можливості Вірменії для інтеграції у європейський простір. Крім того, складна внутрішньополітична ситуація та невирішеність нагірнокарабаського конфлікту суттєво впливають на ефективність реформ.

У перспективі співпраця між ЄС і Вірменією зосередиться на:

- Подальшому розвитку малого та середнього бізнесу;
- Розширенні програм у сфері освіти та інновацій;
- Зміцненні демократії та забезпеченні прав і свобод громадян;
- Підтримці сталого розвитку економіки та екологічної модернізації.

В таблиці 2.3 наведено основні особливості, результати та перспективи імplementації СП у Вірменії.

Таблиця 2.3

Особливості, результати та перспективи імplementації СП у Вірменії

Період	Подія	Значення	Перспективи
1996	Підписання Угоди про партнерство та співробітництво	Формування правової основи співпраці з ЄС.	Розширення економічної та політичної співпраці.
2009	Приєднання до “Східного партнерства”	Інтеграція у європейські ініціативи.	Зміцнення управлінських і демократичних реформ.
2012	Угода про спрощення візового режиму та реадмісію	Спрощення мобільності громадян.	Подальше розширення програм мобільності.
2017	Підписання Всебічної та посиленої угоди про партнерство	Розширення співпраці у сферах управління, економіки, прав людини.	Подальше поглиблення демократичних реформ.
2014–2020	Освітні програми Erasmus+	Навчання понад 2000 студентів і викладачів у країнах ЄС.	Розвиток людського капіталу, посилення культурного обміну.

Імплементация ініціативи “Східне партнерство” у Вірменії сприяла досягненню значних успіхів у сферах економіки, управління та суспільного розвитку. Попри геополітичні виклики та залежність від росії, Вірменія продовжує впроваджувати реформи за підтримки ЄС. У майбутньому країна прагне розширення економічної співпраці та покращення системи управління, що є ключовими напрямками співпраці в межах СП.

Співробітництво між Азербайджаном та Європейським Союзом (ЄС) розпочалося у 1993 році, а у 1996 році була підписана Угода про партнерство та співробітництво, яка набрала чинності у 1999 році. З цього часу Азербайджан став учасником Європейської політики сусідства (ЄПС), а у 2009 році приєднався до ініціативи “Східне партнерство” (СП). Основний вектор співпраці зосереджений у двох напрямках: економічному, з акцентом на енергетичну сферу, та політичному, з обмеженим впровадженням європейських стандартів управління [42].

У 2006 році між ЄС та Азербайджаном було підписано Меморандум про взаєморозуміння, спрямований на створення енергетичного партнерства. Це сприяло інтеграції Азербайджану в європейський енергетичний ринок та реалізації стратегічного проєкту “Південний газовий коридор”. Водночас участь Азербайджану в СП залишається обмеженою через низку факторів [14]:

- Неврегульований конфлікт у Нагірному Карабаху, що створює перешкоди для багатосторонньої співпраці.
- Відсутність членства у Світовій організації торгівлі, що унеможлиблює підписання угоди про поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС.
- Орієнтація керівництва Азербайджану на створення власного формату співпраці з ЄС у вигляді Угоди про стратегічне партнерство.

Попри обмежену участь, співпраця між ЄС і Азербайджаном у межах СП має конкретні результати:

1. Економічні досягнення:
  - ЄС є основним торговельним партнером Азербайджану як з експорту, так і з імпорту.

- За підтримки ініціативи EU4Business було надано фінансову підтримку понад 13 000 азербайджанських компаній, що дозволило створити понад 3300 нових робочих місць.

- Участь Азербайджану у проєкті “Південний газовий коридор” сприяла зміцненню енергетичного партнерства з ЄС.

2. Соціальні та освітні досягнення:

- У 2014 році набули чинності Угоди про спрощення візового режиму та реадмісію, що значно полегшило мобільність громадян.

- У рамках програми Erasmus+ у 2015–2019 роках близько 1600 студентів і викладачів з Азербайджану навчалися та викладали у країнах ЄС, а 1000 європейців відвідали Азербайджан.

- Близько 3300 молодих азербайджанців стали учасниками короткострокових обмінів, тренінгів і волонтерських проєктів.

3. Покращення державного управління:

- ЄС підтримує реформи у сфері державного управління, спрямовані на боротьбу з корупцією, спрощення доступу громадян до правосуддя та запровадження альтернативних методів врегулювання суперечок.

- Реалізуються проєкти для надання безоплатної правової допомоги громадянам та підприємствам.

Азербайджан займає особливу позицію у рамках СП, зосереджуючи увагу на економічній співпраці, зокрема у сфері енергетики. Країна не демонструє значного інтересу до широкого впровадження європейських стандартів демократизації та управління, позиціонуючи себе як потужного регіонального гравця.

Перспективи співпраці між ЄС і Азербайджаном включають:

- Подальший розвиток енергетичного партнерства, включаючи розширення інфраструктури “Південного газового коридору”.

- Удосконалення механізмів спрощення візового режиму та лібералізації торгівлі.

- Посилення підтримки малих і середніх підприємств, а також ініціатив у сфері інновацій та освіти.
- Розширення програм Erasmus+ та інших освітніх проєктів.

В таблиці 2.4 представлено ключові особливості, досягнення та перспективи імплементації СП в Азербайджані.

Таблиця 2.4

Особливості, результати та перспективи імплементації СП в Азербайджані

Період	Подія	Значення	Перспективи
1996	Підписання Угоди про партнерство та співробітництво	Створено правову базу співпраці з ЄС.	Поглиблення економічної інтеграції.
2006	Підписання Меморандуму про взаєморозуміння у сфері енергетики	Початок стратегічного енергетичного партнерства з ЄС.	Розширення енергетичної інфраструктури (проєкт “Південний газовий коридор”).
2009	Приєднання до “Східного партнерства”	Інтеграція до європейських програм, підтримка малого і середнього бізнесу.	Підписання угоди про стратегічне партнерство.
2014	Угоди про спрощення візового режиму та реадмісію	Сприяння мобільності громадян між Азербайджаном та ЄС.	Розширення програм мобільності.
2015–2019	Участь у програмах Erasmus+	Навчання 1600 студентів і викладачів з Азербайджану у країнах ЄС.	Розширення культурних обмінів та розвитку людського капіталу.

Імплементація ініціативи “Східне партнерство” в Азербайджані продемонструвала досягнення у сферах економіки, енергетики та освіти. Однак участь Азербайджану залишається обмеженою через неврегульовані внутрішні конфлікти та специфічну зовнішньополітичну позицію. У майбутньому розвиток співпраці залежатиме від готовності Азербайджану до реалізації демократичних реформ та подальшого поглиблення відносин з ЄС.

Політичні відносини між Європейським Союзом (ЄС) та Республікою Білорусь формувалися у складних умовах, починаючи з моменту визнання незалежності Білорусі Європейським економічним співтовариством у 1991 році. Однак співпраця Білорусі з ЄС залишається обмеженою через відсутність нормативно-правового оформлення партнерства та вплив внутрішньополітичних

процесів. Білорусь єдина країна Європи, яка не є членом Ради Європи, а її відносини з ЄС значною мірою залежать від політики Російської Федерації.

Білорусь стала учасницею Європейської політики сусідства (ЄПС) у 2004 році, а у 2009 році приєдналася до ініціативи “Східне партнерство” (СП). Попри формальну участь у цих ініціативах, реальна взаємодія була обмеженою, оскільки виконання умов ЄС щодо демократизації залишалося низьким. Переломним моментом стало прийняття документа “Що Європейський Союз може запропонувати Білорусі?”, який визначив перелік умов для отримання всебічної підтримки від ЄС. У 2008 році між Європейською Комісією та урядом Білорусі було підписано рамкову угоду про надання технічної допомоги.

Значна увага в рамках СП приділялася економічній співпраці, підтримці малого та середнього бізнесу, а також впровадженню енергоефективних технологій. З 2016 року співробітництво активізувалося завдяки залученню ЄС сприяв реалізації Національного плану дій у сфері прав людини (2016–2019 рр.) [39].

Ситуація кардинально змінилася після президентських виборів 2020 року, які супроводжувалися масовими протестами та політичними репресіями. У відповідь на порушення прав людини ЄС запровадив санкції проти білоруського керівництва. У тому ж році Білорусь призупинила свою участь у “Східному партнерстві” та діалог з ЄС у сфері прав людини. Ці дії свідчать про посилення залежності країни від росії, що обмежує її суверенітет.

У теперішніх умовах перспективи повноцінного повернення Білорусі до співпраці в межах СП виглядають сумнівними. Майбутнє відносин між ЄС та РБ залежить від таких чинників:

- Внутрішня ситуація в Білорусі: забезпечення демократизації та дотримання прав людини.
- Зовнішній вплив: залежність Білорусі від росії обмежує можливості для самостійного визначення зовнішньополітичного курсу.
- Міжнародний контекст: стабілізація відносин між росією та ЄС може сприяти розширенню діалогу з Білоруссю.

В таблиці 2.5 узагальнено ключові особливості, досягнення та виклики імплементації СП у Білорусі.

Таблиця 2.5

Особливості, результати та перспективи імплементації СП у Республіці Білорусь

Період	Подія	Значення	Перспективи
2009	Приєднання до “Східного партнерства”	Початок інтеграції до європейських ініціатив.	Поглиблення співпраці залежить від демократичних змін у Білорусі.
2016	Активізація співпраці з ЄІБ і ЄБРР	Виділено 530 млн євро на розвиток бізнесу та інфраструктури.	Розширення економічних програм у разі покращення політичної ситуації.
2020	Призупинення участі в “Східному партнерстві”	Посилення впливу Росії на зовнішню політику Білорусі.	Відновлення співпраці можливе за умов демократичних реформ.
2009–2020	Освітні програми Erasmus+ та професійні обміни	3000 студентів і викладачів брали участь у програмах обміну.	Залежність від політичної волі уряду до співпраці у сфері освіти.

Відновлення співпраці можливе лише за умов суттєвих змін у політичному курсі Білорусі та дотримання демократичних стандартів.

Політико-дипломатичні контакти України з Європейським Союзом (ЄС) започаткувалися у грудні 1991 року, коли ЄС визнав незалежність України. Відносини формувалися у складних умовах становлення української державності та геополітичного переформатування пострадянського простору. З перших кроків на міжнародній арені Україна визначила інтеграцію до ЄС як стратегічний пріоритет і почала поетапно розвивати нормативно-правову базу для забезпечення цього курсу.

1. Початок взаємовідносин: 1991–2021 рр.

- Грудень 1991 р. – Визнання незалежності України Європейським економічним співтовариством.
- 1994 р. – Підписання Угоди про партнерство та співробітництво, що стало основою взаємовідносин між Україною та ЄС.
- 2004 р. – Україна стала учасницею Європейської політики сусідства (ЄПС).

- 2009 р. – Україна долучилася до ініціативи “Східне партнерство”, яка передбачала поглиблення співпраці між країнами Східної Європи та ЄС.
- 2014 р. – Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка набрала чинності у 2017 році.
- 2021 р. – Підписання декларації про європейську перспективу України лідерами восьми країн ЄС: Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Словаччини, Словенії, Болгарії, Хорватії (березень–травень 2021 р.).

У підписаних документах, зокрема, наголошується, що Польща підтримуватиме європейську інтеграцію України за умови виконання положень Угоди про асоціацію та дотримання Копенгагенських критеріїв.

2. Російське повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стало переломним моментом у відносинах України та ЄС, змінивши характер їхньої взаємодії.

- 28 лютого 2022 р. – Президент України Володимир Зеленський, Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук та Прем’єр-міністр Денис Шмигаль підписали офіційну заявку на членство України в ЄС.

- 1 березня 2022 р. – Європейський парламент ухвалив резолюцію, яка рекомендувала розпочати роботу над наданням Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Рішення підтримала переважна більшість депутатів.

- 11 березня 2022 р. – Саміт лідерів ЄС у Версалі підтвердив прагнення України до членства, однак не вказав на пришвидшення процедури вступу. Було ухвалено Версальську декларацію, у якій Україна була визнана частиною європейської сім’ї народів.

- 18 березня 2022 р. – Переговори Президента України В. Зеленського та Президентки Європейської Комісії Урсули фон дер Ляєн закінчилися домовленістю про “fast track” – прискорену процедуру для України[51].

На фоні цих подій рівень підтримки України в Європі значно зріс. За даними опитування IFOR (2022 р.), 91% поляків, 71% італійців, 69% німців та 62% французів підтримують вступ України до ЄС.

Ключові документи та події євроінтеграції:

1. Угода про асоціацію (2014 р.) – створила базу для інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.
2. Спільний авіаційний простір (2022 р.) – ратифікований Верховною Радою України 17 лютого 2022 року, сприяє покращенню авіасполучення з країнами ЄС.
3. Заявка на членство в ЄС (28 лютого 2022 р.) – визначила нову фазу відносин між Україною та ЄС.

Попри позитивну динаміку, процес вступу України до ЄС має свої особливості та виклики:

- Проведення реформ – необхідність виконання умов Угоди про асоціацію, дотримання Копенгагенських критеріїв, забезпечення верховенства права та боротьби з корупцією.
- Військові дії – до завершення війни неможливо розпочати офіційні переговори про вступ до ЄС.
- Політичні розбіжності в ЄС – окремі країни, зокрема Франція та Нідерланди, виступають проти прискореної процедури.

Для України євроінтеграція є важливим механізмом модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій та створення нових робочих місць. У контексті геополітичної нестабільності європейський курс також є гарантом збереження суверенітету та національної безпеки.

Водночас зовнішньополітична стратегія України має орієнтуватися на збереження соціально-культурної ідентичності та забезпечення політичної стабільності. Співпраця з ЄС у рамках ініціативи “Східне партнерство” залишається важливим елементом підготовки до повноправного членства.

Політико-дипломатичні контакти між Україною та ЄС пройшли складний шлях від початкового формування відносин до подання заявки на членство. Попри виклики, Україна демонструє високий рівень адаптації до європейських стандартів та готовність інтегруватися у структури ЄС. Подальший прогрес залежатиме від виконання внутрішніх реформ, завершення військових дій та консолідації підтримки серед країн-членів ЄС.

На початку травня 2024 року виповнилося 15 років від моменту офіційної інавгурації політики “Східного партнерства” (СП) у Празі, започаткованої Європейським Союзом у 2009 році. Ця ініціатива була спрямована на зміцнення політичних, економічних та соціальних зв’язків між ЄС та шістьма країнами Східної Європи і Південного Кавказу: Україною, Грузією, Молдовою, Вірменією, Азербайджаном і Білоруссю [45, с.10].

“Східне партнерство” стало продовженням східного вектора Європейської політики сусідства (ЄПС), заснованої у 2004 році. Метою ініціативи було сприяння демократизації, економічному розвитку, енергетичній безпеці та соціальній стабільності у країнах-партнерах. СП створювало платформу для:

- Поглиблення політичного діалогу між ЄС і країнами Східного партнерства.
- Економічної інтеграції через створення зон вільної торгівлі.
- Лібералізації візового режиму.
- Розвитку інфраструктурних проєктів у межах транс’європейської транспортної мережі.

Інавгурація СП у Празі 2009 року стала важливим етапом для зміцнення відносин між ЄС та пострадянськими країнами, які опинилися у складній геополітичній ситуації після розпаду Радянського Союзу (Тодоров, 2022, с. 32).

За 15 років політика СП досягла значних результатів, які варто класифікувати за ключовими напрямками:

1. Україна, Грузія та Молдова стали найбільш активними учасниками СП. Усі три країни підписали Угоди про асоціацію з ЄС, які передбачають створення поглиблених і всеосяжних зон вільної торгівлі (DCFTA). Успішне виконання цих угод дозволило країнам наблизитися до європейських стандартів у сфері управління, демократії та верховенства права.

2. У рамках СП ЄС запровадив безвізовий режим для громадян України (2017 р.), Грузії (2017 р.) та Молдови (2014 р.). Це сприяло зростанню мобільності населення, розвитку міжлюдських контактів та культурного обміну [45].

3. У межах ініціативи EU4Business було підтримано понад 200 000 малих і середніх підприємств у країнах-партнерах. Програми сприяли залученню інвестицій, створенню нових робочих місць та модернізації економіки.

4. Проекти, такі як Південний газовий коридор та програми з енергоефективності, дозволили зменшити залежність країн-партнерів від енергетичних ресурсів росії. Особливо значущою була підтримка ЄС у диверсифікації джерел постачання газу в Україну (Тодоров, 2024, с. 11).

Виклики та проблеми реалізації СП:

1. Росія розглядає СП як загрозу своєму впливу в регіоні, що призводить до конфліктів у країнах-партнерах.

2. У Вірменії, Азербайджані та Білорусі політична нестабільність та авторитаризм обмежують ефективність впровадження європейських стандартів.

3. Україна, Грузія та Молдова демонструють найбільший прогрес у реформуванні економіки та управління, тоді як Білорусь практично не бере участі у програмах СП, а Азербайджан фокусується на енергетичній співпраці.

4. Країни-партнери значною мірою залежать від фінансової допомоги ЄС. Успіх програм залежить від довгострокового фінансування, яке іноді може обмежуватися внутрішніми проблемами Євросоюзу (Тодоров, 2022, с. 189).

Попри виклики, СП залишається ключовою ініціативою ЄС, яка сприяє стабілізації та розвитку регіону. Подальший успіх залежить від:

- Поглиблення політичного діалогу між країнами-партнерами та ЄС.
- Посилення підтримки демократичних реформ у країнах-партнерах.
- Розвитку енергетичних та транспортних проєктів, що підвищують економічну стабільність регіону.
- Удосконалення інструментів фінансування, які враховують особливості кожної країни.

Особливу увагу необхідно приділити інтеграції України, Грузії та Молдови до структур ЄС, оскільки їхній прогрес у реформах демонструє реальні перспективи набуття членства в Європейському Союзі [45].

За 15 років “Східне партнерство” стало одним із головних інструментів зовнішньої політики ЄС у регіоні Східної Європи та Південного Кавказу. Попри

геополітичні виклики, ініціатива продовжує відігравати важливу роль у зміцненні відносин між ЄС та країнами-партнерами, забезпечуючи платформу для економічного розвитку, політичної стабільності та безпеки. Перспективи СП залишаються тісно пов'язаними з прогресом реформ у країнах-партнерах та політичною підтримкою з боку ЄС [45].

Україна у 2024 році посіла 2-е місце серед країн “Східного партнерства” в рейтингу Індексу політики щодо малих і середніх підприємств (МСП). Цей результат свідчить про значний прогрес у досягненні цілей реформування, попри складні умови, спричинені війною. Випереджаючи Україну, перше місце посіла Молдова, тоді як Грузія, Вірменія, Азербайджан і Білорусь розмістилися на третьому, четвертому, п'ятому та шостому місцях відповідно[17].

У 2023 році в Україні було підтримано 67 264 МСП, що становить 42,5% від загальної кількості підприємств, якими керують жінки (EU4Business, 2024). Завдяки фінансуванню ЄС створено 79 931 нове робоче місце, а приріст персоналу в підтриманих компаніях досягнув 17,2%. Сектор МСП у 2023 році згенерував додатковий дохід у розмірі €795 млн, що свідчить про 10,7% зростання обороту цих підприємств[17].

Україна продовжила активне реформування законодавства для підтримки підприємництва [58]:

- У 2023 році було ухвалено 745 законів, політик, регуляцій та процедур для покращення бізнес-середовища.

- 286 регіональних заходів публічно-приватного діалогу сприяли залученню підприємців до обговорення реформ.

Доступ до фінансів (A2F) [58]:

- 30 573 МСП отримали кредити через програми ЄС, загальна сума яких склала €1,4 млрд.

- Середній розмір кредиту – €40 422.

- 46 фінансових установ України співпрацювали з EU4Business для надання підтримки підприємствам.

Українське громадянське суспільство було відзначене за стійкість у впровадженні реформ та підтримці демократичних цінностей навіть у період активних воєнних дій.

Україна демонструє стабільний прогрес у порівнянні з іншими країнами регіону:

Таблиця 2.6

Місце України серед країн Східного партнерства

Країна	Місце в рейтингу (2024)	Основні характеристики
Молдова	1	Найвищий рівень реформ, особливо у сферах правового захисту бізнесу та підтримки інновацій.
Україна	2	Стійкість до викликів війни, активне реформування законодавства, значна підтримка МСП та інфраструктурних проектів.
Грузія	3	Зниження рівня врядування та верховенства права.
Вірменія	4	Застій реформ, обмежений прогрес у бізнес-середовищі.
Азербайджан	5	Сфокусованість на енергетичному секторі, слабка підтримка МСП.
Білорусь	6	Занепад реформ, ізоляція через геополітичну кризу.

Перспективи для України:

1. Продовження співпраці з ЄС для залучення іноземного капіталу.
2. Стимулювання інновацій через програми, аналогічні “Горизонт 2020”.
3. Участь у програмах підтримки експорту, зокрема через розширення зон вільної торгівлі з країнами ЄС.
4. Забезпечення ефективного функціонування державних інституцій, які підтримують МСП.
5. Використання фінансової допомоги ЄС для відновлення інфраструктури та інтеграції в європейський ринок.

Україна, посідаючи 2-е місце серед країн Східного партнерства, демонструє вагомий прогрес у політиці підтримки малого та середнього бізнесу. Успіхи у законодавчих реформах, фінансовій підтримці та стійкості економіки є свідченням руху до повноцінної інтеграції в європейський економічний простір.

Подальший розвиток залежатиме від стабільності внутрішньої політики, підтримки з боку ЄС та ефективної реалізації вже започаткованих ініціатив.

2.2. Енергетична безпека як ключовий елемент геополітичної стратегії ЄС

Енергетична безпека є одним із фундаментальних компонентів геополітичної стратегії Європейського Союзу (ЄС). В умовах глобальної енергетичної нестабільності, залежності від зовнішніх постачальників енергоресурсів та кліматичних викликів ЄС намагається забезпечити стабільне, надійне та доступне енергопостачання. Основним документом, що визначає політику у сфері енергетичної безпеки, є «Стратегія енергетичної безпеки Європейського Союзу», ухвалена у 2014 році, яка спрямована на диверсифікацію джерел постачання, розвиток внутрішньої енергетичної інфраструктури та підвищення енергоефективності [29, с.141].

Європейський Союз стикається з численними викликами у сфері енергетичної безпеки, серед яких:

1. Залежність від імпортованих енергоносіїв: понад 60% енергетичних потреб ЄС забезпечуються за рахунок імпорту, зокрема природного газу та нафти, основним постачальником яких є російська федерація.

2. Геополітична нестабільність: конфлікти, зокрема російсько-українська війна, створюють загрози для стабільного енергопостачання. Анексія Криму у 2014 році та військова агресія 2022 року посилили необхідність зменшення залежності від російських енергоресурсів.

3. Кліматичні виклики: глобальне потепління стимулює ЄС до переходу на відновлювані джерела енергії та декарбонізації економіки.

4. Вразливість енергетичної інфраструктури: застарілість мереж та ризики кібербезпеки вимагають модернізації та захисту.

Європейський Союз розвиває багатовекторний підхід до забезпечення енергетичної безпеки, який включає такі ключові напрями [49]:

1. Диверсифікація постачання енергоресурсів ЄС активно шукає альтернативні джерела енергоресурсів, щоб зменшити залежність від Росії. Основними проектами у цій сфері є:

- Південний газовий коридор, який забезпечує постачання природного газу з Азербайджану через Туреччину до Європи.
- Збільшення імпорту зрідженого природного газу (LNG) з країн Близького Сходу, США та інших регіонів.

2. Розвиток внутрішньої енергетичної інфраструктури ЄС інвестує у створення інтегрованого енергетичного ринку шляхом:

- Будівництва інтерконекторів для транспортування енергоресурсів між країнами-членами.
- Розширення сховищ для природного газу, що дозволяє забезпечити стабільне постачання у випадку кризових ситуацій.

3. Перехід до відновлюваних джерел енергії Відповідно до політики «Зеленої угоди» (European Green Deal), ЄС прагне досягти кліматичної нейтральності до 2050 року. Це передбачає:

- Розвиток сонячної та вітрової енергетики.
- Інвестиції у водневу енергетику як перспективний заміник викопних енергоресурсів.
- Підтримку проєктів енергоефективності, зокрема модернізацію будівель та скорочення споживання енергії у промисловості.

4. Посилення енергоефективності ЄС активно впроваджує програми, які спрямовані на скорочення енергоспоживання у промисловості, транспорті та домогосподарствах. За оцінками, підвищення енергоефективності може знизити залежність ЄС від імпорту газу на 30%.

5. Розширення стратегічного партнерства ЄС співпрацює з країнами «Східного партнерства» у сфері енергетики, зокрема з Україною. Україна є важливим транзитером природного газу до Європи, а також активним учасником програм модернізації газотранспортної системи. З 2022 року ЄС надає фінансову

та технічну підтримку Україні для інтеграції її енергетичної системи до європейської [51].

Російсько-українська війна значно змінила акценти у стратегії енергетичної безпеки ЄС. З початку вторгнення у лютому 2022 року ЄС ухвалив низку рішень, які спрямовані на:

- Відмову від російського газу, нафти та вугілля. У 2023 році частка російського газу в енергобалансі ЄС знизилася до 7%, порівняно з 40% у 2021 році.
- Розширення закупівель LNG з США та Катару.
- Ухвалення нового пакета санкцій проти енергетичного сектору Росії.

Європейська комісія ініціювала програму REPowerEU, яка передбачає інвестиції у розвиток відновлюваної енергетики, скорочення енергоспоживання та диверсифікацію постачання газу.

Енергетична безпека є ключовим елементом геополітичної стратегії Європейського Союзу, яка спрямована на досягнення енергетичної незалежності, стійкості та кліматичної нейтральності. Реалізація цієї стратегії стає особливо важливою в умовах зростаючих загроз енергетичній інфраструктурі через російсько-українську війну. Подальший успіх залежатиме від здатності ЄС адаптуватися до нових викликів, забезпечити стабільне фінансування інновацій та підтримку партнерів, таких як Україна[45, с.11].

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, Європейський Союз ухвалив стратегічне рішення щодо відмови від російських енергоносіїв, зокрема природного газу, нафти та вугілля. Це стало важливим кроком у забезпеченні енергетичної безпеки ЄС і подоланні залежності від Росії, яка протягом десятиліть використовувала енергоресурси як інструмент геополітичного тиску.

До 2021 року Росія забезпечувала 45% імпорту природного газу ЄС, що становило 40% загального споживання газу. З них близько 140 млрд м³ припадало на трубопровідний газ, а ще 15 млрд м³ – на скраплений природний газ (LNG). Висока залежність Європи від російського газу залишалася стабільною навіть після анексії Криму у 2014 році та війни на Донбасі [54].

Постачання російського газу через «Північний потік» значно скоротилося в червні-вересні 2022 року, а 26 вересня 2022 року через диверсії трубопровід було виведено з експлуатації (див. рис. «Надходження російського газу по Північному потоку»).

Результати відмови від російських енергоносіїв:

1. Скорочення імпорту російського газу:

У 2022 році залежність ЄС від російського газу скоротилася до 24,6%, а у першому кварталі 2023 року постачання трубопровідного газу з Росії впало до 5,76% від загальних обсягів споживання [54].

2. Збільшення запасів газу:

У листопаді 2022 року запаси газу у підземних сховищах ЄС досягли 102,3 млрд м³, що становило 95,35% робочої потужності сховищ. Це стало важливим фактором забезпечення газом у зимовий період 2022–2023 рр.

3. Інвестиції у альтернативні джерела:

У 2023 році світові потужності імпорту LNG зросли на 119 млрд м³, що дозволило компенсувати втрати трубопровідного газу. ЄС інвестував у розбудову LNG-терміналів та нові інтерконектори для забезпечення енергетичної стабільності [54].

4. Диверсифікація джерел постачання:

ЄС почав активно імпортувати LNG зі США, Катару та інших країн. Водночас роль газу з європейських підземних сховищ зросла до 30% від загальних потоків газу на ринок ЄС у 2023 році.

Для ефективною координації дій ЄС створено Енергетичну платформу ЄС. Вона виконує такі функції:

1) Об'єднання країн-членів для спільних закупівель природного газу, водню та інших енергоресурсів.

2) Координація використання інфраструктури та ведення переговорів із надійними партнерами.

3) Забезпечення участі України та інших країн Східного партнерства у процесах енергетичної солідарності.

Механізм «AggregateEU» дозволяє узгоджувати сукупний попит на газ серед країн ЄС та Енергетичного співтовариства, виключаючи російські джерела постачання.

Із запровадженням санкцій імпорту російського викопного палива до ЄС значно скоротився, зокрема:

1) У 2023 році обсяги імпорту зменшилися удвічі порівняно з довоєнним періодом.

2) Водночас Китай, Індія, Туреччина та Бразилія збільшили імпорту російських енергоносіїв, що підтримує російську економіку під час війни.

Україна є невід'ємною частиною європейського енергетичного ринку. Її газотранспортна система залишається важливим транзитним маршрутом для постачання енергоносіїв до Європи. У 2022 році українські сховища були заповнені лише на 32,56%, що становить значний резерв для європейського ринку [54].

Геополітичні причини скорочення залежності:

1. Протягом десятиліть росія використовувала свої енергоресурси як інструмент геополітичного тиску на європейські країни. Приклади:

– 2006 рік – Росія припинила постачання газу через Україну, що спричинило енергетичну кризу в ЄС.

– 2014 рік – після анексії Криму Росія продовжувала забезпечувати стабільне постачання енергоносіїв, утримуючи Європу у залежності.

– 2022 рік – Газпром створив «штучний дефіцит», скоротивши постачання через «Північний потік».

2. Російська агресія проти України продемонструвала необхідність негайного перегляду енергетичної стратегії ЄС. У 2022 році поставки трубопровідного газу з росії до Європи були обмежені, а 26 вересня 2022 року вибухи на «Північному потоці» фактично вивели його з експлуатації. Це змусило ЄС діяти швидко та рішуче.

3. Відмова від російських енергоносіїв – це не лише економічний крок, але й стратегічне рішення, яке демонструє підтримку України і прагнення ЄС до енергетичної незалежності від держав-агресорів.

Основні заходи ЄС у заміщенні російських енергоносіїв:

У 2023 році ЄС збільшив імпорт скрапленого природного газу (LNG) на 119 млрд м³ завдяки розширенню терміналів. США, Катар, Нігерія та Алжир стали основними постачальниками LNG. Цей крок дозволив ЄС компенсувати дефіцит трубопровідного газу з Росії.

Таблиця 2.7

Географія імпорту викопного палива у 2023 р.

Країна	Основні види енергоресурсів
США	LNG, нафтові продукти
Катар	LNG
Алжир	Природний газ, нафтові продукти
Китай	Нафта, газ, вугілля
Індія	Нафта, вугілля

Розвиток вітрової, сонячної енергетики та водневих технологій став ключовим напрямом у стратегії ЄС. Відповідно до «Європейської зеленої угоди», до 2050 року ЄС прагне досягти кліматичної нейтральності, що передбачає скорочення залежності від викопного палива.

У рамках створеної Енергетичної платформи ЄС країни-члени координують закупівлі природного газу, забезпечуючи доступ до енергоресурсів на вигідних умовах. Платформа також включає Україну, що сприяє її інтеграції у європейський енергетичний ринок.

ЄС інвестував у будівництво нових газопроводів та розширення підземних сховищ газу (ПСГ). Наприклад, у листопаді 2022 року запаси газу в ПСГ досягли 102,3 млрд м³, що становило 95,35% загальної потужності сховищ [54].

Таким чином, до кінця 2022 року частка російського газу в енергобалансі ЄС скоротилася до 24,6%, а у 2023 році – до 5,76%. Це демонструє рішучість ЄС у досягненні енергетичної незалежності.

Заміщення російських енергоносіїв зміцнює позиції ЄС як геополітичного гравця, що здатний ефективно реагувати на виклики. Створення Енергетичної платформи дозволяє забезпечити стабільність поставок у кризових умовах.

Рис. 2.3. Залежність ЄС від російського газу в період 2001-2023 рр.,% [54]

Україна залишається важливим партнером ЄС у сфері енергетики. Українські газові сховища забезпечують резерви для європейського ринку, а її інтеграція до енергетичної системи ЄС посилює безпеку регіону.

Таблиця 2.8

Основні заходи ЄС із заміщення російського газу

Захід	Результати
Розширення LNG-терміналів	Збільшення імпорту LNG на 119 млрд м ³ у 2023 році
Інвестиції у відновлювані джерела енергії	Збільшення частки ВДЕ в енергобалансі ЄС
Енергетична платформа	Координація спільних закупівель газу

Геополітична стратегія ЄС у сфері енергетичної безпеки спрямована на ліквідацію залежності від російських енергоносіїв через диверсифікацію джерел, розвиток інфраструктури LNG, перехід до відновлюваних джерел енергії та координацію дій через Енергетичну платформу. Ці кроки не лише забезпечують енергетичну стабільність, але й зміцнюють позиції ЄС як геополітичного лідера в умовах сучасних викликів. Україна відіграє ключову роль у цих процесах, що підкреслює її стратегічне значення для Європи.

2.3. Політика ЄС щодо Росії, України та інших пострадянських держав

Політика Європейського Союзу щодо росії, України та інших пострадянських держав формувалася в умовах глибоких геополітичних зрушень після розпаду СРСР. Головними цілями ЄС стали забезпечення стабільності у регіоні, стримування російської агресії, підтримка демократичних цінностей і сприяння європейській інтеграції держав-партнерів. Особливо гострою ця проблема стала після 2014 року, коли росія здійснила анексію Криму і розпочала агресію на Донбасі, а також після повномасштабного вторгнення у 2022 році.

З початку російської агресії у 2014 році, а особливо після вторгнення у 2022 році, ЄС запровадив 11 пакетів санкцій, спрямованих на обмеження фінансових можливостей росії. Основні аспекти санкцій [39]:

- Фінансові обмеження: замороження близько \$300 млрд валютних резервів Росії, виключення кількох банків РФ із системи SWIFT.
- Енергетичні санкції: поступова відмова від імпорту російських вуглеводнів, включно із заборонаю на закупівлю вугілля, обмеженням імпорту нафти.
- Економічні санкції: заборона експорту до Росії високотехнологічного обладнання, зокрема для військово-промислового комплексу.

У таблиці 2.8 продемонстровано основні аспекти санкційної політики ЄС проти Росії.

Таблиця 2.8

Основні стратегічні напрями санкційної політики ЄС щодо Росії

Категорія санкцій	Заходи
Фінансові	Замороження активів Центробанку РФ, виключення кількох банків рф із системи SWIFT
Енергетичні	Заборона імпорту вугілля, морської нафти, обмеження експорту енергоносіїв
Промислові	Заборона на експорт технологій для оборонного комплексу, авіації та видобувної галузі
Персональні	Санкції проти понад 120 фізичних осіб, включаючи політичну верхівку рф

Санкційний тиск уже суттєво вплинув на російську економіку, зокрема через скорочення доходів від енергоресурсів. Однак росія адаптується через «сірий імпорт» із Китаю, Індії та Туреччини.

Україна стала кандидатом на вступ до ЄС у червні 2022 року. Серед основних досягнень Києва у євроінтеграційному процесі [39]:

1. Виконання Угоди про асоціацію: за офіційним звітом, Україна виконала 72% зобов'язань, включно з реформами у сфері інтелектуальної власності, судової системи, боротьби з корупцією.

2. Рекомендації Єврокомісії: Україна активно працює над реалізацією семи рекомендацій, включно із судовою реформою та антикорупційними заходами.

3. Фінансова допомога: у 2023 році ЄС надав Україні €18 млрд макрофінансової допомоги для підтримки економічної стабільності.

ЄС виділив мільярди євро на постачання зброї, амуніції та гуманітарну допомогу. Значну увагу приділяють навчальним програмам для ЗСУ, інтеграції українського ВПК у європейську оборонну систему та модернізації Збройних Сил за стандартами НАТО.

Росія використовує Придністров'я для дестабілізації Молдови. У 2023 році було викрито план «Стратегічні цілі РФ у Молдові», спрямований на блокування євроінтеграції[54]. У відповідь ЄС:

- Виділив понад €1 млрд на підтримку реформ.
- Посилив санкції проти проросійських політиків.

О. Лукашенко перетворив країну на плацдарм для російської агресії.

Основні виклики:

- Розміщення тактичної ядерної зброї РФ.
- Використання території для військових операцій.

ЄС запровадив додаткові санкції проти білоруських чиновників і компаній.

У 2023 році внутрішньополітична криза в Грузії загострилася через спроби ухвалити закон «Про прозорість іноземного впливу». ЄС закликає владу Тбілісі повернутися до демократичних реформ.

У таблиці 2.9 наведено основні виклики пострадянських країн.

Геополітичні виклики в пострадянських країнах

Країна	Виклики	Реакція ЄС
Молдова	Придністров'я, дестабілізація з боку рф	Санкції, фінансова підтримка
Білорусь	Розміщення ядерної зброї, репресії	Санкції, підтримка опозиції
Грузія	Внутрішньополітична криза, проросійський дрейф	Тиск на уряд, програми демократизації

Стратегічні результати та перспективи:

1. Виключення рф із міжнародних організацій, політичне засудження агресії та запровадження нових санкцій.
2. Надання військової та фінансової допомоги, інтеграція у європейські структури.
3. Розширення програм підтримки для країн, що прагнуть євроінтеграції.

Політика ЄС щодо росії, України та інших пострадянських держав спрямована на зміцнення регіональної стабільності, стримування агресора та підтримку демократичних цінностей. Санкції, фінансова допомога Україні та активізація програм «Східного партнерства» демонструють рішучість ЄС у протидії викликам сучасності. Пріоритетами залишаються подальша інтеграція України до ЄС та НАТО, а також демократичні реформи в сусідніх країнах.

2 лютого 2023 року в Києві відбулося спільне засідання між Урядом України та Колегією Комісарів ЄС. Ця подія стала першим кроком до поглиблення формату взаємодії між Україною та ЄС на урядовому рівні. Паралельно відбувся 24-й Саміт Україна-ЄС, під час якого були визначені стратегічні напрямки співпраці. Основними темами саміту стали [54]:

- Прискорення військової, фінансової та політичної підтримки України.
- Формування стратегічних галузевих партнерств, зокрема у сфері енергетики.

Одним із важливих результатів стало підписання Меморандуму про стратегічне партнерство у сфері біометану, водню та синтетичних газів. Це відображає довгострокову стратегічну мету – створення умов для зменшення залежності від традиційних джерел енергії.

У 2023 році Україна досягла суттєвого прогресу у виконанні положень Угоди, особливо у таких секторах:

Митна справа: було розпочато підготовку до інтеграції до Митного союзу ЄС.

Енергетика: Укладення угоди щодо участі України в енергетичних програмах ЄС, зокрема «Єдиний ринок».

Цифровізація: Запуск інтеграційних процесів у рамках програми «Цифрова Європа» (2021–2027), яка спрямована на посилення цифрових інновацій.

Європейський Союз у 2023 році надав Україні макрофінансову допомогу обсягом €18 млрд у межах програми МФД-ІХ. Основна мета цієї допомоги – забезпечити фінансову стабільність України в умовах війни. Кошти надавалися через пільгові кредити, що супроводжувалися умовами виконання певних реформ. Наприклад:

1. Ухвалення закону про вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету.
2. Створення умов для подальшої судової реформи.

Наразі стратегія ЄС спрямована на зміцнення внутрішньої єдності, адаптацію до нових геополітичних реалій та реагування на безпекові загрози, які виникли внаслідок російської агресії проти України. Основний акцент зроблено на енергетичній безпеці, економічній стійкості та посиленні співпраці з країнами Східного партнерства. Порівняно з попередніми періодами, коли ЄС фокусувався на розширенні ринків та розвитку економічних зв'язків із сусідами, нинішня стратегія визначається більшою увагою до безпекового компоненту та політичної стабільності регіону. Наприклад, якщо раніше пріоритетом було створення умов для інтеграції країн Східного партнерства до єдиного ринку ЄС, то тепер фокус зсунувся на підтримку обороноздатності та стійкості України, а також на зменшення залежності від російських енергоресурсів.

Важливим аспектом нової стратегії є акцент на стратегічну автономію ЄС, що проявляється у зусиллях із диверсифікації постачання енергоносіїв, розбудові LNG-інфраструктури та розвитку відновлюваних джерел енергії. Це порівняння зі стратегією минулого десятиліття, коли енергетичні відносини ЄС з Росією будувалися переважно на основі економічної доцільності, демонструє радикальну зміну підходу. Водночас, інтеграція України та інших партнерів до програм ЄС, таких як «Єдиний ринок» та «EU4Health», є свідченням довгострокового наміру Євросоюзу підтримувати стабільність та реформи у сусідніх країнах як частину стратегії щодо зменшення зовнішніх ризиків. Таким чином, нинішня стратегія ЄС є більш комплексною та адаптованою до сучасних викликів, порівняно з минулими, більш економікоцентричними підходами.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ ЄС У ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

3.1. Аналіз успішних і проблемних аспектів зовнішньої політики ЄС

Програма «Східне партнерство» (СП), започаткована у 2009 році, стала однією з ключових ініціатив Європейського Союзу для зміцнення відносин із пострадянськими країнами. Для України та Грузії, які активно інтегруються у європейський політичний, економічний та безпековий простір, ця програма мала визначальний вплив на реформування державного управління, зміцнення верховенства права та посилення економічної співпраці [55].

Для України Угода про асоціацію з ЄС (підписана у 2014 році) включає поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ЗВТ), яка стимулює торговельний обмін і зміцнює економічну співпрацю. У 2023 році обсяги експорту української продукції до країн ЄС перевищили 40% загального експорту, що свідчить про успішну інтеграцію в європейські ринки [41, с. 65]. Грузія, яка також підписала Угоду про асоціацію, отримала доступ до ринків ЄС і переваги у вигляді безмитного експорту, що сприяло розвитку малих і середніх підприємств [45, с. 11].

У політичному вимірі Угода про асоціацію для обох країн посилила їхній суверенітет і демократичні процеси, створила умови для впровадження реформ у судовій системі, боротьби з корупцією та захисту прав людини. Проте, як зазначає Г. Ситник, рівень політичної волі до реалізації реформ у Грузії останнім часом знижується, що створює ризики для довгострокової стабільності [41, с. 89].

Одним із ключових інструментів підтримки країн-партнерів у межах СП є макрофінансова допомога ЄС. У 2023 році Україна отримала 18 мільярдів євро у вигляді пільгових кредитів для підтримки макроекономічної стабільності та забезпечення соціально-економічних потреб під час війни [55]. Ці кошти спрямовано на виплату заробітної плати, соціальних допомог і реалізацію критично важливих реформ.

Для Грузії ЄС виділив гранти та кредити на суму понад 800 мільйонів євро в період 2015–2022 років. Ці кошти дозволили модернізувати інфраструктуру, підтримати освітні програми та створити робочі місця [63]. Однак недоліком залишається недостатній рівень використання коштів через бюрократичні бар'єри та обмежену спроможність місцевої влади реалізовувати великі проекти.

Серед успішних аспектів СП слід відзначити:

- Збільшення економічної інтеграції з ЄС. Наприклад, у 2023 році частка українського експорту до ЄС становила 45% від загального обсягу [45, с. 12].

- Політичну підтримку та зростання рівня довіри між країнами-партнерами та ЄС.

Водночас проблемними аспектами залишаються:

- Недостатній рівень політичної волі в окремих країнах (наприклад, у Грузії).

- Зовнішні загрози, пов'язані з агресивною політикою РФ, яка перешкоджає виконанню деяких положень угод [55].

Таким чином, «Східне партнерство» залишається важливим інструментом впливу ЄС на пострадянському просторі. Програма сприяє економічній стабільності та політичному розвитку країн-партнерів, проте її успіх значною мірою залежить від політичної волі місцевих еліт і підтримки з боку ЄС.

Європейський Союз стикається зі значними обмеженнями у впливі на авторитарні режими Білорусі та Азербайджану через низку політичних, економічних та геополітичних факторів. У випадку Білорусі ситуація ускладнюється залежністю від Росії, що перетворює цю країну на сателіта Кремля. Спроби ЄС застосовувати санкції та обмежувальні заходи (включно з персональними санкціями проти політичного керівництва) мали частковий вплив, але не привели до трансформаційних змін. У 2022–2023 роках авторитарний режим Лукашенка посилювався, зокрема через розміщення російських військових підрозділів та тактичної ядерної зброї на території Білорусі [22, с. 154].

Таблиця 3.1

Стратегії ЄС на пострадянському просторі (досягнення та виклики)

Напрямок стратегії	Ключові заходи	Досягнення	Виклики
Економічна інтеграція	<ul style="list-style-type: none"> - Угоди про асоціацію з Україною, Молдовою, Грузією - Запровадження ЗВТ - Макрофінансова допомога 	<ul style="list-style-type: none"> - Зростання експорту до ЄС (Україна: понад 40% у 2023 р.) - Зниження митних бар'єрів - Підтримка МСП через програми EU4Business 	<ul style="list-style-type: none"> - Низький рівень використання програм підтримки у деяких країнах - Бюрократичні бар'єри - Зовнішній тиск рф
Безпекова співпраця	<ul style="list-style-type: none"> - Військово-технічна допомога Україні - Санкції проти рф і Білорусі - Спільні безпекові програми 	<ul style="list-style-type: none"> - Надання Україні зброї та обладнання - Посилення військової координації через НАТО і СП - Підтримка санкційного режиму проти рф 	<ul style="list-style-type: none"> - Зростання військової загрози зі сторони рф - Політичний тиск на ЄС з боку проросійських лобістів
Енергетична безпека	<ul style="list-style-type: none"> - Відмова від російських енергоносіїв - Інвестиції у ВДЕ - Спільні енергетичні платформи 	<ul style="list-style-type: none"> - Скорочення залежності від російського газу (до 5,76% у 2023 р.) - Запуск LNG-терміналів - Енергетична інтеграція з Україною 	<ul style="list-style-type: none"> - Складність диверсифікації постачання - Висока вартість інфраструктурних змін
Політична стабілізація	<ul style="list-style-type: none"> - Підтримка демократичних реформ - Антикорупційні програми - Моніторинг виборчих процесів 	<ul style="list-style-type: none"> - Реформування судової системи (Україна) - Політична стабільність у Молдові - Прозорість виборчих процесів 	<ul style="list-style-type: none"> - Зниження демократичних стандартів у Грузії - Вплив олігархічних структур - Нестабільність у Придністров'ї
Протидія впливу рф	<ul style="list-style-type: none"> - Санкції проти рф і Білорусі - Зниження енергетичної залежності - Підтримка інформаційної безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> - Скорочення економічного впливу рф - Поширення демократичних цінностей - Політична ізоляція рф на міжнародній арені 	<ul style="list-style-type: none"> - Нестабільність у регіоні (Білорусь, Придністров'я) - Геополітичний тиск на країни Центральної Азії

В Азербайджані ситуація дещо відмінна. Уряд цієї країни, хоч і співпрацює з ЄС у сфері енергетики, зберігає жорсткий авторитарний режим і обмежує

простір для громадянського суспільства. Економічна залежність ЄС від азербайджанських енергоресурсів ускладнює можливість застосування ефективних санкцій чи впливу на внутрішню політику країни. У цьому контексті ЄС потребує нових стратегій співпраці з авторитарними режимами, включно з розвитком незалежних інституцій та підтримкою громадянських ініціатив [17, с. 75].

Гальмування реформ у країнах, які не підписали угод про асоціацію:

Відсутність угод про асоціацію в таких країнах, як Вірменія та Азербайджан, обмежує їхню інтеграцію до структур ЄС. Наприклад, Вірменія, обираючи курс на співпрацю з Євразійським економічним союзом, значно відстає в реалізації ключових реформ, включно з антикорупційною політикою та демократичним розвитком. Згідно з «Індексом політики щодо МСП» 2024 року, Вірменія демонструє застій у впровадженні європейських стандартів управління та слабкий прогрес у реформах бізнес-середовища [11, с. 53].

Подібні процеси спостерігаються і в Азербайджані, де, попри часткову співпрацю з ЄС, відсутність амбіцій щодо поглибленої економічної інтеграції та угод про асоціацію обмежує потенціал реформ. ЄС пропонує програми технічної допомоги та фінансування (зокрема, EU4Business), проте їхній вплив значно зменшений через відсутність політичної волі до змін [17, с. 119].

Санкційна політика ЄС проти росії стала важливим елементом стримування агресії Кремля, але її реалізація стикається з численними труднощами. По-перше, частина країн ЄС, особливо ті, що мають історичні чи економічні зв'язки з РФ, не завжди готові підтримувати жорсткі санкції. За Кудряченком, збереження єдності в санкційному фронті залишається ключовим викликом для Брюсселя [22, с. 194].

По-друге, РФ активно обходить санкції через треті країни, такі як Китай, Туреччина та країни Центральної Азії. Обсяги «сірого імпорту» військових технологій та стратегічного обладнання до Росії значно зросли після введення санкцій [17, с. 85].

По-третє, санкційний режим не супроводжується достатньою правовою базою для конфіскації російських активів, які могли б бути спрямовані на

відновлення України. Незважаючи на замороження активів Центрального банку рф на суму понад \$300 млрд, питання їхнього використання залишається невирішеним [11, с. 123].

Таким чином, ефективність санкційної політики залежить від подальшого вдосконалення механізмів її реалізації, забезпечення єдності серед держав-членів ЄС та посилення моніторингу обходу санкцій через треті країни.

3.2. Вплив міжнародних організацій та інститутів на реалізацію стратегії ЄС

Реалізація геополітичної стратегії Європейського Союзу на пострадянському просторі значною мірою залежить від ефективності співпраці з міжнародними організаціями та інститутами. Ці структури сприяють досягненню стратегічних цілей ЄС, зокрема в аспектах безпеки, економічної інтеграції, демократизації та захисту прав людини.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) залишається ключовим міжнародним майданчиком для підтримки ЄС у вирішенні глобальних і регіональних проблем. Особливе значення має співпраця в гуманітарній сфері через Офіс Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) та Всесвітню продовольчу програму (WFP). У контексті російсько-української війни ці агентства підтримують програми ЄС, спрямовані на гуманітарну допомогу Україні та регіону [11, с. 87].

ООН також сприяє просуванню санкційної політики ЄС проти росії, незважаючи на блокування резолюцій у Раді Безпеки з боку рф. Генеральна Асамблея ООН стала платформою для ухвалення резолюцій, які засуджують агресію рф, що відповідає геополітичній стратегії ЄС [39, с. 154].

Співпраця ЄС з НАТО відіграє фундаментальну роль у зміцненні безпеки на пострадянському просторі. Після вторгнення рф в Україну у 2022 році координація дій між цими організаціями досягла безпрецедентного рівня. НАТО забезпечує військово-технічну підтримку, тоді як ЄС фокусується на економічних санкціях і гуманітарних програмах. Спільна декларація про

співпрацю між НАТО та ЄС, підписана в січні 2023 року, відображає синергію цих структур у боротьбі проти агресії РФ [39, с. 97].

ЄБРР є ключовим партнером ЄС у реалізації економічної політики на пострадянському просторі. Його інвестиції в інфраструктурні проекти та підтримка малого та середнього бізнесу (МСП) відповідають стратегічним цілям ЄС щодо економічної інтеграції та стабілізації регіону. У 2022 році ЄБРР профінансував проекти в Україні на суму понад 1,5 млрд євро, зокрема у сфері енергетики та логістики [60, р. 21].

ОБСЄ відіграє значну роль у підтримці мирного врегулювання конфліктів у регіоні. Спостережна місія ОБСЄ в Україні до 2022 року надавала неупереджену інформацію щодо дій росії на Донбасі, що стало основою для посилення санкцій ЄС. Організація також бере участь у моніторингу дотримання прав людини в Білорусі та інших авторитарних державах регіону [52, с. 12].

Світовий банк і МВФ підтримують економічну стійкість країн-партнерів ЄС через надання макрофінансової допомоги. У 2023 році Україна отримала від МВФ кредитну програму на суму 15,6 млрд доларів, що стало важливим доповненням до фінансової підтримки ЄС. СБ інвестував у відбудову критичної інфраструктури України, що відповідає стратегії ЄС щодо забезпечення стійкого розвитку [60, р. 30].

В рамках Європейської політики сусідства (ЄПС) та ініціативи «Східне партнерство» Європейська комісія забезпечує фінансову та технічну підтримку для країн-партнерів. Завдяки програмі EU4Business у 2023 році понад 13 тисяч підприємств у країнах Східного партнерства отримали підтримку, що сприяло створенню нових робочих місць і посиленню економічної інтеграції з ЄС [11, с. 138].

Європейська рада надає стратегічні орієнтири для реалізації політики ЄС, зокрема в питаннях санкцій проти РФ та підтримки України. У 2023 році Європейська рада затвердила план надання Україні 18 млрд євро макрофінансової допомоги, що стало важливим кроком у стабілізації економіки країни [39, с. 167].

Міжнародні організації та інститути є ключовими партнерами ЄС у реалізації його геополітичної стратегії на пострадянському просторі. Завдяки спільним зусиллям вдається досягати прогресу в питаннях безпеки, економічної інтеграції та демократичного розвитку. Водночас подальший успіх залежить від координації дій між ЄС та цими організаціями, а також від готовності країн-партнерів до реалізації реформ.

3.3. Перспективи геополітичної стратегії ЄС на пострадянському просторі

Перспективи геополітичної стратегії ЄС на пострадянському просторі у контексті оптимістичного сценарію передбачають активну та довгострокову політику, спрямовану на стабілізацію регіону, інтеграцію демократичних країн до європейського простору, а також створення нової архітектури безпеки у співпраці з НАТО та США. Успішна реалізація цієї стратегії можлива за умови залучення комплексних інструментів політичного, економічного, безпекового та енергетичного характеру, які забезпечать стабільність, зменшать вплив авторитарних держав та сприятимуть впровадженню європейських стандартів.

ЄС має виступати рушійною силою змін у пострадянському просторі, зміцнюючи свою роль шляхом підтримки України, Молдови та Грузії. Ці країни, які вже мають угоди про асоціацію, можуть стати прикладами успішної інтеграції, демонструючи переваги європейських реформ. Для цього ЄС необхідно впровадити нові ініціативи, такі як програми економічної конвергенції, розширення митної інтеграції та технічну допомогу у впровадженні правових реформ. Це дозволить сформувати позитивний порядок денний та закріпити проєвропейські сили в політичному середовищі цих країн.

У співпраці зі США та НАТО ЄС може стати ядром нового трансатлантичного безпекового альянсу, який буде спрямований на стабілізацію регіону. НАТО, як ключовий безпековий партнер, забезпечує військову підтримку, тоді як ЄС бере на себе економічну та політичну складову. Така модель вже довела свою ефективність у Балтійських країнах і може бути

застосована до України, Молдови та Грузії. Спільні ініціативи, такі як військові навчання, спільна модернізація оборонних структур та надання озброєнь, зміцнять позиції НАТО та ЄС у регіоні.

Ключовим елементом оптимістичного сценарію є координація дій ЄС та США. Співпраця з Вашингтоном у сфері безпеки, економіки та демократії створює міцну основу для протидії авторитарним викликам з боку Росії та Китаю. США, як найбільший донор безпекової підтримки для України, сприяють зміцненню обороноздатності регіону, а ЄС забезпечує довгострокову стабілізацію через фінансову допомогу, розвиток інфраструктури та реформи.

Роль НАТО у цьому контексті є центральною, оскільки альянс здатен забезпечити стримування Росії. Включення України та Грузії до формату «Рада Україна-НАТО» чи подібних ініціатив може стати першим кроком до повноправного членства цих країн. Це також стане сигналом для інших держав пострадянського простору, що інтеграція до НАТО є реальною перспективою за умови впровадження необхідних реформ.

Таблиця 3.2 демонструє різні сценарії розвитку стратегії ЄС у регіоні, підкреслюючи значення активної участі Союзу в підтримці демократичних реформ та стабілізації. Енергетична незалежність країн пострадянського простору є важливим елементом геополітичної стратегії ЄС. Відмова від російських енергоносіїв та розвиток альтернативних енергетичних маршрутів, таких як «Південний газовий коридор», створюють умови для економічної стабільності регіону. Участь України у програмах з інтеграції до європейського енергетичного ринку сприяє зміцненню її позицій як ключового партнера ЄС. Це також дозволяє зменшити вплив Росії, яка використовує енергетику як геополітичний важіль.

Росія, яка традиційно розглядала пострадянський простір як сферу своїх геополітичних інтересів, поступово втрачає вплив через економічні санкції, військову підтримку Заходу Україні та збільшення присутності НАТО у регіоні. Оптимістичний сценарій передбачає послідовну політику ЄС, спрямовану на підтримку демократичних сил у Білорусі, розвиток співпраці з Вірменією та Азербайджаном, а також стимулювання економічних реформ у Центральній Азії.

Таблиця 3.2

Сценарії майбутнього розвитку стратегії ЄС на пострадянському просторі

Сценарій	Ключові характеристики	Очікувані результати для країн пострадянського простору	Перспективи впливу ЄС
Опти-містичний	- ЄС зміцнює партнерства в рамках "Східного партнерства" та укріплює зв'язки з Україною, Молдовою, Грузією.	- Україна та Молдова виконують усі критерії для вступу до ЄС до 2030 року.	- Поширення європейських стандартів у галузях економіки, правосуддя, енергетики.
	- Посилення санкційного тиску на росію з метою стримування агресії.	- Грузія стабілізує внутрішньополітичну ситуацію і відновлює європейську інтеграцію.	- Геополітичний вплив ЄС у регіоні зростає, регіон стає "санітарним поясом" між ЄС і РФ.
	- Збільшення фінансової, технічної допомоги країнам-партнерам.	- Зменшення впливу росії на країни регіону через посилення європейських механізмів управління.	- ЄС посилює позиції як ключового зовнішнього партнера країн регіону.
Песи-містичний	- Повільне виконання умов для вступу до ЄС Україною та Молдовою через економічні та інституційні виклики.	- Україна та Молдова просуваються в інтеграції до ЄС, але строки вступу відкладаються.	- ЄС продовжує реалізовувати допоміжні програми та укріплює зону впливу на країни, які мають проєвропейську орієнтацію.
	- Грузія зберігає курс на євроінтеграцію, але значний вплив проросійських сил гальмує реформи.	- Вірменія та Азербайджан залишаються в зоні обмеженого співробітництва, уникаючи радикальних інтеграційних кроків.	- ЄС зберігає стабільний, але обмежений вплив на регіон, особливо в країнах з проєвропейською орієнтацією.
	- Внутрішньополітична нестабільність у регіоні призводить до зменшення інвестицій з боку ЄС.	- Зони впливу ЄС і рф залишаються розмежованими.	- Гальмування реформ у країнах, які не підписали угод про асоціацію.
	- ЄС втрачає інтерес до пострадянського простору через внутрішні кризи (енергетична, міграційна, економічна).	- Україна, Молдова і Грузія стикаються з подальшим тиском росії.	- ЄС знижує свій вплив у регіоні, надаючи перевагу власним внутрішнім проблемам.
	- Росія відновлює геополітичний контроль над Вірменією, Білоруссю і частково Грузією.	- Зростання автократії в країнах регіону, посилення залежності від рф або Китаю. - ЄС втрачає стратегічний "санітарний пояс" на Сході, що підвищує ризики для європейської безпеки.	- Втрата геополітичних позицій на пострадянському просторі.

Рекомендації для реалізації оптимістичного сценарію:

1. Розширення програм економічної допомоги. ЄС має збільшити обсяги фінансової підтримки для країн, що прагнуть інтеграції, та створити нові інструменти для підтримки малих і середніх підприємств.
2. Поглиблення безпекової співпраці. Проведення спільних навчань НАТО, надання сучасного озброєння та створення спільних центрів безпеки.
3. Активізація санкційної політики. Розширення санкцій проти росії та впровадження механізмів конфіскації заморожених активів для відновлення України.
4. Енергетична трансформація. Інвестиції у відновлювані джерела енергії, модернізацію інфраструктури та розвиток.
5. Підтримка демократичних ініціатив. Підтримка громадянського суспільства та незалежних медіа у країнах регіону.

Оптимістичний сценарій розвитку геополітичної стратегії ЄС на пострадянському просторі є можливим за умови активної участі НАТО, США та послідовної політики Брюсселя. Інтеграція України, Молдови та Грузії до європейського простору стане символом успішної стратегії ЄС та створить новий баланс сил у регіоні, спрямований на стабільність, безпеку та процвітання.

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження підтвердило, що геополітична стратегія ЄС на пострадянському просторі базується на фундаментальних принципах міжнародних відносин, включаючи багатосторонність, повагу до суверенітету та забезпечення стабільності. Теоретичні основи геополітики допомагають зрозуміти комплексний підхід ЄС, який охоплює економічні, безпекові та культурні аспекти. Концепція «м'якої сили» відіграє ключову роль у формуванні політики інтеграції пострадянських країн у європейську орбіту впливу.

2. Здійснене дослідження показало ефективність застосування системного, порівняльного та кейс-методу у вивченні геополітичних стратегій ЄС. Використання цих методологічних підходів дозволило виявити ключові успіхи та виклики реалізації програм ЄС у пострадянських країнах. Зокрема, кейс-аналіз України, Молдови та Грузії підтвердив важливість програм макрофінансової підтримки та інфраструктурного розвитку.

3. Програма «Східне партнерство» виявилася потужним інструментом інтеграції країн пострадянського простору у європейський економічний та правовий простір. Підписання угод про асоціацію стало кроком до гармонізації законодавства країн-партнерів із нормами ЄС. Однак існують виклики, такі як авторитарні режими у Білорусі та Азербайджані, низька ефективність санкцій та відсутність швидких реформ.

4. Встановлено, що енергетична безпека є центральним елементом геополітичної стратегії ЄС на пострадянському просторі. Запровадження Енергетичного союзу та диверсифікація джерел енергопостачання зменшили залежність Європи від російських енергоресурсів. Україна відіграє ключову роль як транзитна країна та партнер у розбудові альтернативних енергетичних маршрутів, що сприяє стабільності регіону.

5. Співпраця ЄС із міжнародними організаціями, такими як НАТО, ОБСЄ та ООН, сприяє зміцненню геополітичної стратегії Євросоюзу. Координація санкцій проти Росії, реалізація спільних проєктів з підтримки демократії, прав

людини та безпеки є важливими чинниками стабільності у регіоні. Особливо значущими є спільні ініціативи НАТО-ЄС у безпековому секторі.

6. Перспективи розвитку геополітичної стратегії ЄС включають активізацію інтеграції України, Молдови та Грузії. Оптимістичний сценарій передбачає повну інтеграцію цих країн до ЄС, що створить новий баланс сил у регіоні та зменшить вплив Росії. Для досягнення цього необхідні поглиблення економічної та безпекової співпраці, розширення програм підтримки малих і середніх підприємств та активізація санкційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бжезінський З. Вибір : світове панування чи світове лідерство. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006.
2. Вегеш М. Геополітика в постатях і термінах : підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
3. Гриценко А., Борзенко О., Бурлай Т. Досягнення та виклики Європейської інтеграції України. Журнал європейської економіки. 2021. Т. 20. № 3. С. 548.
4. Гудзеляк І., Ванда І. Політична географія : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 180 с.
5. Дашевська О. В. Геополітичний статус держави: сутність, фактори та функції. Грані. 2015. № 9 (125). С. 33–37.
6. Дашевська О.В. Новий світовий порядок: теоретичні концепції. European Political and Law Discourse. 2015. Сер. 2, Вид. 4. Р. 59–64.
7. Дашевська О.В. Методологія дослідження геополітичних процесів. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2015. (2), 89-96.
8. Дністрянський М. С. Геополітика : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
9. Дністрянський М. Закони геополітики: історичні міфологеми, ідеологічні установки чи реальні глобальні тренди? Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія Географічні науки. 2013. № 16. С. 163–167.
10. Дорошко М. Вплив геополітичного середовища на зовнішню політику держави (на прикладі країн пострадянського простору). Географія і туризм. 2010.
11. Добржанська О. Ініціатива «Східне партнерство» в реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу : дис. канд. політ. наук. Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2012. 222 с.

12. Євронест: необхідно адаптувати політику Східного партнерства до нових реалій. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/uk/ievroniest-nieobkhidnoadaptuvati-politi/products-details/20230221CAN68886>
13. Європейська політика сусідства: План дій «Україна Європейський Союз» від 12.02.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
14. Європейська політика сусідства та потенціал нової посиленої угоди Україна-ЄС як чинники європейської інтеграції України. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/arhiv/integratsiya-ukrainidoes/integratsiya-ukraini-do-es/evrop-polituka/?print>
15. Європейський Союз у міжнародних відносинах: навч. посібник / В. В. Копійка, С. О. Маковський, М. А. Миронова; за ред. В. В. Копійки. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 560 с.
16. Європейський Союз: від ідеї до імплементації. Є. Практикум. Упорядники : М. К. Кеда та ін. : Навч.-метод. посібник. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 616 с.
17. Індекс політики щодо МСП: країни Східного партнерства 2024 р. Основні характеристики України. URL: https://epo.org.ua/downloads/UKR_SME_policy_index_2024.pdf
18. Ініціатива ЄС “Східне партнерство”: можливості для України” : метод. рекомендації до викладання навчального курсу із застосуванням інтерактивних методів навчання для студентів спеціальності 291 “Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії” Інституту гуманітарних і соціальних наук / уклад.: Я. Б. Турчин, О. В. Юринець, О. Я. Івасечко, О. О. Цебенко, Д. Т. Рослонь, І. Ю. Сухорольська. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2022. 128 с.
19. Ідея Європи в суспільному дискурсі сучасної України: монографія / від. ред. Ігор Соляр, упоряд. Олег Муравський, Михайло Романюк; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. Львів, 2019. 312 с.

20. Кондратенко О. Ю. Класична та сучасна геополітика: ретроспективний аналіз. Міжнародні відносини: серія «Політичні науки». 2015. № 9. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2645/2351
21. Копачинська Г., Завадська Є. Вплив німецької школи геополітики на сучасне геополітичне вчення. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2021. С. 161–177.
22. Кудряченко А. І., Рудич Ф. М., Храмов В. О. Геополітика : підручник. Київ : МАУП, 2011. 296 с.
23. Ліпкан В. Політичні засади геостратегії сучасної Української Держави : монографія. Одеса : Гельветика, 2024. 830 с.
24. Мазуренко І. М. Геополітичні характеристики як форма реалізації геополітики. 2019. URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/194483/195066>
25. Максак Г. “Східне партнерство” – перспективи багатостороннього виміру. Україна і “Східне партнерство”: візія 2025 року. Аналітичне дослідження / [за ред. М. Хилька]. Київ : ГО “Рада зовнішньої політики “Українська призма”, Офіс Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2021. С. 6–12.
26. Малік В. М. Еволюція східної політики Європейського Союзу. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ, 2011. Вип. 43. С. 651-658.
27. Нагорняк І. М. Ініціатива ЄС «Східне Партнерство». Інституційні основи, завдання та перспективи змін. Наукові записки. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 2 (88). С. 346-365.
28. НАТО і ЄС підписали нову декларацію про співпрацю: врахували ризики з боку РФ. УНІАН, 10 січня 2023 р. URL: <https://www.unian.ua/world/nato-i-yes-pidpisali-novu-deklaraciyu-pro-spivpracyu-vrahuvali-riziki-z-boku-rf-12104637.html>
29. Нечаєва-Юрійчук Н. Безпекові виміри геополітичних ініціатив у регіоні Центрально-Східної Європи. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2022. Т. 11. С. 141-161.
30. Поліщук І. О. Геополітичні ознаки нового світового порядку. Політичне життя. 2022. Вип. 2. С. 30–35.

31. Пострадянські республіки в умовах геополітичних викликів наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Богдан Левик. Дисертація. 2016.
32. Походенко Б. О. Огляд та порівняльний аналіз концепцій енергетичної безпеки Європейського Союзу й України. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2023. № 17. С. 56-79.
33. Пшегоцька Я. Ініціатива ЄС “Східне партнерство”: історія виникнення, мотиви та цілі. Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 21 квітня, 2021 р.). Львів: НУ ЛП, 2021. С. 128–130.
34. Саміти Україна – ЄС. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejskaintegraciya/samiti-ukrayina-yes>
35. Сидорук Т. В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства. Львів : Паїс, 2012. 425 с.
36. Сидорук Т. Європейська політика сусідства і процеси реформування у країнах Східної Європи. Політичний менеджмент. 2010. № 4. С. 160-170.
37. Смирнова К. В. Асоціація між Європейським Союзом і третіми країнами: сучасний стан і динамізм в умовах інтеграції та дезінтеграції : монографія / К. В. Смирнова, О. В. Святун, І. А. Березовська та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 239 с.
38. Спільна декларація про підтримку України. Інтернет-представництво Президента України, 12 липня 2023 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini-84277>
39. Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни) 3-4 (193-194) 2023. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/10/11/NSD193-194_2023_ukr_all.pdf
40. Східне партнерство: посилення співпраці заради безпеки. URL: <https://www.ispc.org.ua/archives/33817>
41. Ситник Г. П. Геополітичний аналіз та прогнозування : навч. посіб. : у 2 ч. / авт. кол. : Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянюк, М. М. Шевченко ; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2014. Ч. 1. 152 с.

42. Ситник Г. П. Виклики національній безпеці у контексті формування нового світового порядку : курс лекцій. Київ : ТОВ САК Лтд., 2023. 103 с.
43. Спільне повідомлення для Європейського Парламенту, Європейської Ради, Європейського економічно-соціального комітету та Комітету регіонів [Електронний ресурс]. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/e664a167-4b1f-430a-84bb-e261df154ff0_en?filename=151118_joint-communication_review-of-the-enp_ukrainean.pdf
44. Торгонський Д. Світовий правовий порядок : теоретичні основи формування. Публічне право. 2021. № 2 (42). С. 149–156.
45. Тодоров І. Східне партнерство в контексті російсько-української війни. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 6-7 червня 2024 р.). Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції. Київ, 2024. С. 10-13.
46. Тодоров І. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність : навчальний посібник. Ужгород, 2022. 376 с.
47. Турчин Я. Перспективи “Східного партнерства” в умовах геополітичних та безпекових змін східноєвропейського регіону. Humanitarian vision. 2016. Vol. 2. № 1. С. 61–68.
48. Узун Ю. Привласнення простору : організація взаємодії в складних політичних системах. Одеса : Фенікс, 2021. 378 с.
49. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
50. Україна і Східне партнерство: візія 2025 року. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики “Українська призма”», Офіс Фонду Конрада Аденауера в Україні. Київ, 2021. 68 с.
51. Україна отримала статус кандидата в ЄС. URL: <https://www.dw.com/uk/samityevrosoiuzu-vyrishyv-daty-ukraini-status-kandydata/a-62239986>

52. Чупрій Л. Формування та еволюція класичних геополітичних ідей ХХ століття. Геополітика України. 2022. Вип. 1 (28). С. 9–16.
53. Юрчак М. Б. Еволюція відносин ЄС–Україна у 1993–2014 рр.: історичний аспект : дис. канд. істор. наук. Спец. 07.00.02 – всесвітня історія. Тернопіль, 2016. 286 с.
54. Як змінювався обсяг транзиту російського газу через Україну. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/01/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-obsyah-tranzytu-rosijskoho-hazu-cherez-ukrayinu>
55. Eastern Partnership [Електронний ресурс]. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/eastern-partnership_en
56. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other part. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A22014A0529%2801%29>
57. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York : Basic Books, 1997. 240 p.
58. Citizens' Summary 2024: Східне партнерство. URL: <https://eu4business.org.ua/reports/citizens-summary-2024-eastern-partnership/>
59. Deen B. The Eastern Partnership Three dilemmas in a time of troubles. Dilemma 3: Should the Eastern Partnership address the security deficit?/ Bob Deen Wouter Zweers Iris van Loon // Clingendael Report. – January 2021. – P. 14–20.
60. Finding ways to support Ukraine and war in Europe// Center of Economic Recovery: Analytical material. – 28.02. 2022. – 38 p.
61. Geopolitics, Geography and Strategy / C. S. Gray, G. Sloan (Eds.). London : Routledge, 2014. 304 p.
62. Global Social Progress Index. Social Progress Imperative. URL: <https://www.socialprogress.org/2024-social-progress-index/>
63. Gustav C. Gressel – EU Security Compact for the Eastern Neighbourhood: Why unity of command is an issue in politics too / Gustav C. Gressel // Clingendael Report. European Council on Foreign Relations (ECFR). – 2021

[Электронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:<https://www.clingendael.org/pub/2021/the-eastern-partnership/annex-3/>

64. Political Geography Now. Map: Which Countries are in the European Union in 2023, Which Aren't, and Which Want to Join? [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.polgeonow.com/2016/06/map-which-countries-are-in-theeu.html>

65. Mission of Ukraine to the European Union. Eastern Partnership [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/shidnepartnerstvo>

66. Statista. Ukraine Becomes Official EU Membership Candidate [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.statista.com/chart/27678/eu-member-statesand-candidates/>

67. Syndicat European Trade Union. The European Social Model [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.etuc.org/en/european-social-model>.

68. World Trade Organization. Trade growth to slow sharply in 2023 as global economy faces strong headwinds [Электронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/news_e/pres22_e/pr909_e.htm

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Історія відносин ЄС з пострадянськими країнами

Етап	Роки	Основні події та документи	Країни-учасниці
Початковий етап	1991–1994	Офіційне визнання незалежності країн колишнього СРСР ЄС у 1991 р.; підписання перших угод про партнерство і співпрацю (УПС) з Україною, Молдовою та країнами Кавказу	Україна, Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан
Партнерство і співпраця	1994–2003	Ратифікація УПС; формалізація співпраці в економіці та політиці; початок імплементації програм ТАСІС для технічної допомоги	Україна, Білорусь, Молдова, Грузія
Європейська політика сусідства (ЄПС)	2004–2009	Запуск програми ЄПС для поглиблення політичного діалогу; пропозиція Планів дій для реформ у сферах економіки, верховенства права та прав людини	Україна, Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Білорусь
Східне партнерство	2009 – дотепер	Запуск програми "Східне партнерство" (2009); посилення інтеграційних процесів та допомоги у рамках ініціативи, перші саміти та ініціативи з ЄС	Україна, Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Білорусь
Асоціація та поглиблення співпраці	2014 – дотепер	Підписання Угод про асоціацію з Україною, Грузією та Молдовою; угода про ЗВТ (DCFTA); безвізовий режим для України, Молдови та Грузії (2017)	Україна, Грузія, Молдова
Реакція на агресію Росії	2022 – до тепер	Статус кандидата для України та Молдови (2022); запровадження масштабних санкцій проти Росії та Білорусі; допомога Україні в умовах війни	Україна, Молдова, частково інші країни регіону
Інтеграція енергетичних систем та економічна підтримка	2022 – до тепер	Інтеграція України до європейської енергосистеми ENTSO-E; надання макрофінансової допомоги, підтримка реформ та відновлення	Україна, Молдова